

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad:

Utjecaj sistemske korupcije na poslovnu klimu u Hrvatskoj

Student: Matea Kobešćak

Mentor: dr.sc. Mirko Bilandžić, izv. prof.

U Zagrebu, 28. svibnja 2014.

Sadržaj

Sadržaj	2
Uvod	3
Definiranje i podjele korupcije	8
Vrste korupcije	9
Povezanost politike i korupcije u tranzicijskim zemljama	18
Što je poslovna okolina, što poslovna klima, a što kreditni rejting?	26
Poslovno okruženje	26
Poslovna klima	28
Što je kreditni rejting?	32
Općeniti utjecaji korupcije na poslovnu klimu	34
Poslovna klima u Hrvatskoj prema konceptima Eathington, Tood i Swenson	41
Utjecaj korupcije na ukupnu mjeru rasta ili „zdravlja“ businessa u Hrvatskoj	41
Utjecaj korupcije na opće društvene uvijete koji pogoduju poslovnoj klimi	51
Utjecaj korupcije na poslovni ugled Hrvatske	58
Zaključak	60
Literatura:	65
Sažetak	71

Uvod

Korupcija je vrlo često raspravljana tema, kako u javnosti, tako i u akademskim radovima. U Hrvatskoj je, zbog eskalacija broja otkrivenih slučajeva korupcija posljednjih godina, ali i evidentnih šteta nastalih u društvu i ekonomiji, korupcija postala jedna od glavnih tema istraživanja društvenih i političkih procesa. Malenica i Jenkić (2010:837) ističu sredinu 2009. godine kao prijelomnicu u borbi protiv korupcije u Hrvatskoj. Tada je dotadašnji premijer Ivo Sanader iznenadno podnio ostavku, njegova nasljednica Jadranka Kosor je kao jedan od najvećih ciljeva svog mandata navela upravo borbu protiv korupcije, a od tada se gotovo stalno otkrivaju i istražuju veliki slučajevi korupcije koji su se događali u Hrvatskoj od vremena pretvorbe i privatizacije, do kraja posljednjeg mandata vladavine HDZ-a. Paralelno sa tim događajima pregovori oko ulaska Hrvatske u EU se intenziviraju, te zahtjevi Unije za konkretnijim djelovanjem protiv korupcije pojačavaju pritisak na institucije i političko vodstvo da pokrenu veće akcije otkrivanja i sankcioniranja korupcijskih afera i aktera u tim aferama, kao i rad na prevenciji korupcije u budućnosti. Samo od odstupanja Ive Sanadera sa pozicije šefa Vlade 1. srpnja 2009., pa do kraja iste godine otkriveno je 5 velikih korupcijskih afera u poduzećima ili institucijama u državnom vlasništvu (HŽ, AGIT, HAC i Skladgradnja, te afera Kamioni u Hrvatskoj vojsci), i afera Podravka, zbog koje je bio uhićen potpredsjednik vlade i ministar gospodarstva za vrijeme Sanaderove Vlade Damir Polančec¹.

Sve navedene afere su u medijima bile vrlo popraćene, kao i mnoge afere nakon navedenih. Učestalost otkrivanja korupcijskih afera i kriminalnih djelatnosti koje su se uglavnom odnosile na direktnu zloupotrebu ovlasti, često i najviše pozicioniranih ljudi u državi pokrenulo je čitav niz analiza i zbrajanja ukupnih šteta nastalih tijekom 20 godina gotovo neprekidne pljačke javnih institucija, novca i kompanija.

Ekonomske štete nastale korupcijom u Hrvatskoj, kao i u bilo kojoj drugoj zemlji, nemoguće je u potpunosti pobrojati. Od šteta nastalih sitnom korupcijom (npr. potplaćivanjem policijskog dužnosnika kako bi isti „previdio“ neki prometni prekršaj) do korupcijskih afera teških milijune kuna, nemoguće je ustvrditi koliko je porezne

¹ Suđenje Damiru Polančecu za navedenu aferu je u vrijeme pisanja ovog rada još uvijek u tijeku

obveznike uistinu koštala ukupnost korupcijskih aktivnosti u Hrvatskoj u posljednjih 20 godina, a ni koliko će koštati buduće generacije.

Ipak, postoje pokušaji da se izračuna izravna šteta nastala korupcijom. Prema nekim projekcijama, u Hrvatskoj je kroz javnu nabavu 2009. godine potrošeno više od 45 milijardi kuna, od čega je 12 milijardi „nestalo“ raznim koruptivnim aktivnostima (Barilar 2010). Prema izvješću nevladine organizacije Global Financial Integrity u Hrvatskoj je od 2002. do 2011. godine ilegalnim tokovima² nestalo 14 milijardi i 366 milijuna američkih dolara:

Tabela 1 - Iznos nezakonitih transakcija u Hrvatskoj od 2002. do 2011. godine (Kar, LeBlanc 2013:26)

Godina	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	ukupno	prosječno
Iznos nezakonitih transakcija (\$ mil.)	638	1,355	1,305	1,288	1,722	1,659	2,266	1,680	921	1,532	14,366	1,437

Isto izvješće tvrdi da je po prosječnom godišnjem gubitku uslijed ovih ilegalnih tokova novca Hrvatska na 48. mjestu među 144 zemlje. U usporedbi sa ostalim tranzicijskim zemljama i predvodnikom liste gubitak izgleda ovako:

Tabela 2 - Uspredba prosječnih gubitaka nezakonitim transakcijama Hrvatske i ostalih tranzicijskih zemalja (Kar, LeBlanc 2013:24-25)

rang	zemlja	Prosječni godišnji gubitak (mil. USD)
1.	Kina	107 557
18.	Poljska	4 939
19.	Srbija	4937
32.	Bugarska	2559

² pod time se podrazumijeva „ilegalno zarađen, transferiran ili iskorišten te nezabilježen u financijskim izvješćima, a ne uključuje široki tok kapitala koji uključuje mješavinu legalnog i ilegalnog kapitala“ (Global Financial Integrity 2013:21).

45.	Mađarska	1690
48.	Hrvatska	1574
58.	Rumunjska	1123
72.	Ukrajina	622
74.	Makedonija	559
81.	Crna Gora	430
116.	Albanija	103
141.	BIH	14

Takozvana „siva ekonomija“, tj. tok kapitala koji je van dosega poreznih vlasti čini još veći udio hrvatske ekonomije. Scheider (2013:22-23) prikazuje koliki udio u hrvatskoj ekonomiji je činilo poslovanje koje porezni sustav nije mogao kontrolirati u posljednjih 6 godina:

Tabela 3 - Iznos sive ekonomije u Hrvatskoj i postotak sive ekonomije u ukupnom BDP-u od 2008. do 2013. godine (Schneider 2013:22-23)

godina	Ukupni BDP (mil €)	Postotak sive ekonomije u ukupnom BDP-u	Ukupni iznos sive ekonomije (mil. €)
2008	47 365	29,6%	14 020
2009	45 666	30,1%	13 745
2010	45 899	29,8%	13 678
2011	44 384	29,5%	13 093
2012	43 904	29,0%	12 732
2013	44 849	28,4%	12 737
Ukupno neoporezivog dohotka:			80 005

Prema podacima koje je iznio Schneider, u Hrvatskoj je svake godine 30-ak posto ukupnog dohotka utajeno i nemoguće je oporezati ga, što je ogroman gubitak za ekonomiju. Razne vrste korupcije finansijski nagrizaju ekonomsku konstrukciju zemlje. Za Hrvatsku, koja svoju korupcijsku prošlost vuče od vremena prije osamostaljenja,

preko nekontrolirane pljačke u doba pretvorbe i privatizacije do velike financijske krize koja je počela 2008. godine, samo financijske i ekonomske posljedice su nesagledive. Pa iako se konstantno zbrajaju štete nastale u pojedinim aferama koje potresaju hrvatsku javnost, ili ovako glomazne posljedice nastale kontinuiranom i masovnom koruptivnom djelatnošću, pravi razmjeri šteta nastalih kontinuiranim koruptivnim djelovanjima se ne percipiraju dovoljno jasno. „Povratak ukradenog“ ili „revizija privatizacije“ su često spominjani populistički izrazi, no čini se da određenom dijelu javnosti nisu u potpunosti jasne posljedice koruptivnih aktivnosti koje su godinama nagrizale neke druge vrijednosti u Hrvatskoj, kao što su poslovna klima.

Identificiranje političke korupcije kao patološkog problema hrvatskog društva i politike dobrano je kasnilo za realnim širenjem i štetama koje je ona proizvela. Damir Grubiša (2010:1) izlaže kako je korupcija kao problem prepoznata tek 2000. godine, dok su se konkretne mjere za njeno suzbijanje prvi puta počele primjenjivati 2002. godine osnivanjem Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala (USKOK). Grubiša se također bavi pitanjem prepoznavanja političke korupcije nasuprot korupcije općenito („ulične“ ili „poslovne“ korupcije). Politička korupcija po njemu nosi veću težinu upravo zato što su u političkoj korupciji sudionici koruptivnog djela ljudi kojima je povjerena javna funkcija, te se šteta koju oni čine ne ograničava na sferu poslovanja njihovih tvrtki kao u slučajevima poslovne korupcije ili na njihovu osobnu korist kao u slučaju privatne ili sitne korupcije, već se štete njihovog koruptivnog djelovanja šire na funkcioniranje onih javnih sustava koji trebaju služiti građanima zemlje, stanovnicima gradova i općina ili korisnicima bilo kakvih javnih usluga koje njihova funkcija treba osigurati. Prema tome, javna ili politička korupcija spada u posve novu sferu kriminalnih djelatnosti, ne samo zato što oštećuje javne i društvene vrijednosti, već zato što korumpirani javni službenik ili političar djeluje izravno protiv onih ljudi koji su ga na tu funkciju izabrali, tj. delegirali ga da djeluje u njihovom interesu. Štete koje uzrokuje takva praksa su široke, no središnji pojam ovoga rada je njen utjecaj na poslovnu klimu.

Pojam poslovne klime je također često spominjan, ali slabo objašnjen i shvaćen pojam, koji se koristi zajedno sa određenim kvantificiranim podacima koji bi trebali govoriti o „indeksu“ ili „razini“ poslovne klime na određenom području, bez da se u potpunosti razjasni što točno on znači. Vijesti koje se u medijima pojavljuju uglavnom

izgledaju kao manipulacija brojevima kako bi se potaknule određene reakcije javnosti, čak i kada su neka istraživanja poslovne klime napravljena kvalitetno, koliko god je to moguće.

Ipak, poslovna klima je ono što određuje konačan ekonomski uspjeh neke zemlje, stoga se posljedice korupcije na istu trebaju vrlo ozbiljno shvatiti. U slučaju Hrvatske, gdje su posljedice za razne aspekte poslovne klime vrlo vidljive, ne samo zbog dugogodišnje sistemske korupcije, već i zbog povijesnog i političkog konteksta njenog nastajanja, izrazito je bitno proučavati njezine dugoročne posljedice na poslovnu sposobnost same države i privatnih poslovnih aktera na njenom teritoriju.

Ovaj rad će definirati korupciju, njene podjele i vrste, objasniti će utjecaje prisutnost korupcije u tranzicijskim zemljama kakva je i Hrvatska. Objasniti će pojam poslovne klime, kako se on dijeli i zašto je važan, te po čemu se razlikuje od pojmova poslovnog okruženja i kreditnog rejtinga, te opisati utjecaj korupcije na određene društvene i ekonomske kapitale, kako štete na tim kapitalima uništavaju poslovnu klimu Hrvatske, te objasniti ciklus korupcije i šteta na poslovnoj klimi. Konačno, opisat će trenutnu poslovnu klimu u Hrvatskoj, te prikazati primjere korupcijskih afera i njihovih posljedica za hrvatsko gospodarstvo, društvo, razvoj i poslovnu klimu općenito.

Definiranje i podjele korupcije

Sama riječ „korupcija“ potječe od latinskog glagola *corrumpo* što znači pokvariti, polomiti, uništiti, srodno pridjevu *corrupte* (iskvareno, naopako, krivo) ili imenici *corruptio* (zavođenje, podmićivanje, pokvarenost)(Žepić 2000:68). Neven Šimac (2000:9) etimologiju riječi korupcija (lat. *con-rumpo*; s-lomiti, raz-bit) dovodi u vezu sa razbijanjem određene cjeline, reda tj. društvenih veza i odnosa.

U svojoj srži, „korupcija je bilo kakva zloupotreba ovlasti radi osobne ili grupne koristi bilo da se radi o javnom ili privatnom sektoru“ (Mup.hr 2013). Transparency International definira korupciju kao „zlouporabu javne službe u cilju osobne dobiti“ (Transparency.org, 2014). Šimac (2000:9) ju definira slično: Korupcija je pojava kod koje se, uz pomoć obećanja, odnosno nuđenja koristi ili novca, navodi drugu osobu, koja ima neku odgovornost ili ovlast, da djeluje protivno pravu i svojoj dužnosti. Unatoč različitostima u definiranju korupcije, Šimac također navodi da svaka korupcijska djelatnost uključuje barem dvije strane, a to su nečasni službenik i nesavjesni građanin (Šimac, 2000:10). O manjkavosti ove definicije bit će riječi kasnije.

Korupcija je prisutna u gotovo svim sustavno organiziranim sferama života, bilo da je riječ o privatnoj ili javnoj sferi. Javna sfera je važnija za temu ovoga rada, jer se podrazumijeva da javna sfera, ili javna uprava, treba služiti svim građanima. U okviru javne uprave u najširem smislu korupciju definiramo kao svako odstupanje od načela jednakosti u odnosu javnih službenika prema građanima. Taj odnos je određen pretpostavkom da javni službenici, kao i drugi ljudi, obavljaju jedan stručni posao, potreban zajednici odnosno njezinim članovima. „Stoga je imperativno da službenici javnih upravnih organizacija ne smiju prema drugim građanima doći u položaj onih koji drugima upravljaju ili vladaju“ (Tarle, 2004:131)

Većina europskih zakonodavstava, uključujući i hrvatsko, razlikuje dvije strane korupcije: „aktivnu“, korupciju, koja postoji kad netko, nudeći, obećavajući ili dajući kakav dar, korist ili privilegirano (prekoredno) ostvarenje nekog prava, ostvari kazneno djelo, npr. davanja mita ili drugih oblika poticanja na: „pasivnu“ korupciju, koja postoji kada netko na službenom ili privatnom položaju primi ponudu, dar, korist ili obećanje dara odnosno koristi, i time počinu kazneno djelo primanja mita, zlouporabe položaja i ovlasti, protuzakonitog posredovanja i dr. (Tarle 2004, 131)

Shvaćanje korupcijskih odnosa u odnosima „aktivne“ i „pasivne“ strane kako ih je opisala Tarle, kao i definicija korupcije i strana u korupciji Nevena Šimca, ima sustavnu manu, tj. ne uvažava socijalne posljedice sustavne korupcije na građane. Naime, svojevoljna ponuda od strane „nesavjesnog građanina“, ili „aktivne strane“ prema nekom javnom djelatniku, ili „pasivnoj strani“ je izgledan slučaj u situaciji kada građanin ima izbor: ići regularnim, legitimnim putem do željenog cilja, ili koruptivnom ponudom steći nelegitimnu i nepravednu prednost u odnosu na ostale kandidate. No u slučaju sistemske korupcije, građani često nemaju taj izbor, tj. moraju pribjeći davanju mita kako bi ostvarili čak i one ciljeve koji im se moraju zakonski ili legitimno osigurati, pri čemu službenik svjesno i izravno (ili neizravno) ponudi uslugu ili ravnopravan položaj u sustavu korisniku u zamjenu za protuuslugu ili mito, a koji bi mu trebao biti osiguran u pravednom sustavu. To se događa u slučajevima kada je cjelokupni sustav korumpiran do te mjere da sustav kao takav traži koruptivne aktivnosti od svojih korisnika ili članova sustava kako bi se mogli uopće probiti kroz administrativne ili druge prepreke zadanim ciljevima. U tom slučaju, građanin i može biti savjesna osoba, koja zna kakvu štetu nanosi davanjem mita ili drugim koruptivnim aktivnostima, no da bi osigurao egzistenciju ili opstanak svog poslovanja primoran je postupiti na taj način. To ga ne čini nesavjesnim građaninom kako tvrdi Šimac, već žrtvom sistemske korupcije.

Vrste korupcije

Postoje mnoge podjele vrsta i oblika korupcije. One se razlikuju po faktoru razdiobe oblika korupcije, (npr. neke su podjele orijentirane na opseg korupcije, neke na društvene sfere u kojima se korupcija odvija, ili na dio sustava koji korupcija pogađa). U uvodu knjige „*Politička korupcija: priručnik*“, Arnold Heidenheimer dijeli definicije korupcije na tri tipa:

- Definicije orijentirane na javnu upravu: definicije koje opisuju korupciju kao odstupanje od normi djelovanja službenika u uredima javne uprave, a koje ju definiraju kao zloupotrebu položaja i ovlasti od strane službenika u uredima javne uprave kako bi ostvarili, ne nužno materijalnu osobnu korist, najčešće posredstvom mita

- Definicije orijentirane na tržište: te definicije se orijentiraju na slučajeve ranih zapadnih društava i današnjih ne-zapadnih društava u kojima norme djelovanja službenika u uredima javne uprave nisu dobro artikulirane ili ih uopće nema, što omogućava službenicima da koriste javni ured kao svoj osobni business, te ga koriste za stjecanje osobne koristi (npr. naplaćujući inače besplatne javne usluge)
- Definicije orijentirane na javni interes: ove definicije su puno šire od prethodnih, a smatraju da šablona korupcije postoji kada god neka osoba na poziciji moći u zamjenu za novčanu ili neku drugu nagradu koja mu zakonski ne pripada, biva poticana na djelovanje koje favorizira onoga koji joj dodjeljuje tu nagradu te tako čini štetu javnosti i javnim interesima (Heidenheimer i sur. 1989)

Korupciju možemo dijeliti s obzirom na to koju razinu u upravnoj strukturi cilja. Prema knjizi *Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate* koju je izdala Svjetska Banka (2000), korupcija se može dijeliti i na *administrativnu korupciju* (*administrative corruption*) i *kupovanje/pljenidbu države*³ (*state capture*). Administrativna korupcija je pri tome korupcija na nižoj razini, a odnosi se na potkupljivanje ili pružanje drugih usluga nekome od službenika u administrativnom sustavu od strane pojedinaca ili grupa kako bi se postigao određeni cilj⁴. Kupovanje države, ili state capture, je mnogo viši i opasniji oblik korupcije. Dok se administrativna korupcija bavi samo „izbjegavanjem“ postojećih zakona, state capture korupcija djeluje na samom izvoru zakona. Pri takvoj vrsti korupcije pojedinci, skupine, tvrtke ili bilo koje druge interesne skupine podmiću članove zakonodavne, sudske ili izvršne vlasti kako bi oni donijeli zakone, propise, presude ili dekrete koji pogoduju njihovom partikularnom interesu, a protivno općoj koristi. Šimac (2000:25) dodaje kako je state capture korupcija osobito karakteristična za zemlje u tranziciji (kao što je Hrvatska), jer u njima treba u izrazito kratkom roku donijeti ogroman broj propisa i zakona, što je

³ Neven Šimac u *Protiv korupcije*, prevodi state capture kao *kupovanje* ili *pljenidbu države*

⁴ Autor kao tipičan primjer administrativne korupcije navodi vlasnika trgovine koji mora potplaćivati naizgled beskonačan red inspektora kako bi „previdjeli“ neko beznačajno, ili ipak značajnije, kršenje važećih propisa (The World Bank, 2000:xvii).

dobra prilika za namještanje koristi članovima i prijateljima vladajućih struktura. Ta vrsta korupcije podrazumijeva:

- pronevjeru novca od strane državnih dužnosnika,
- netransparentnost financiranja u politici,
- pogodovanje privatnom sektoru da može kupiti politički utjecaj, zatim
- različite oblike korupcijskih aktivnosti u izbornom procesu,
- utjecaj na pravni sustav zemlje da ne procesuiru i time štiti kaznena djela korupcije,
- utjecaj na zakonodavnu vlast da omogući povoljniji tretman za pojedine društvene skupine (Letunić, 2011:190).

Pojam state capture korupcije nije sinonim sistemskoj korupciji, kao što ni administrativna nije sinonim za sporadičnu korupciju. Dok state capture i administrativna korupcija dijele koruptivna djela s obzirom na ciljane službenike (decision makere ili zakonodavce za state capture ili provoditelje zakona za administrativnu korupciju), sporadična i sistemska korupcija se odnose na ukupno prisutnu korupciju u određenom sustavu. Sporadična korupcija se pritom odnosi na pojedinačno ugrabljene prilike za protupravno stečenu korist, sistemska korupcija se odnosi na situaciju u kojoj je korupcija postala sastavni dio društvenog, političkog i ekonomskog sistema, te u kojoj pojedinci ili grupe na redovnoj osnovi dominiraju nad velikim institucijama i procesima u državi i koriste ih za osobnu korist, pri čemu većina ostalih građana nema drugog izbora nego nositi se sa korumpiranim službenicima (U4.no, 2013)

Za ovaj rad bit će važan i sadržajni obuhvat koruptivnih djelatnosti i njihovih učinaka na društveno-ekonomski (Rose-Ackerman 1999, cit. prema Letunić 2011:188):

- “Koruptivne aktivnosti koje se odvijaju po tržišnim principima” u kojima se djelatnici iz javnog i privatnog sektora mogu naći pod sumnjom za koruptivne aktivnosti zbog davanja i/ili pribavljanja posebnih povlastica pojedincima i poduzećima, ne koristeći se pritom zakonskim kriterijima, već spremnošću da se za takve poslove dobije protunaknada u obliku novca i/ili protuusluge.

- “Koruptivna aktivnost koja djeluje kao poticajni bonus” u kojoj djelatnici iz javnog i privatnog sektora mogu imati nisku razinu poticaja za kvalitetno i efikasno obavljanje svog posla (dužnosti) s obzirom na visinu primanja i razinu unutarnjeg nadzora. Iz vlastite neodgovornosti prema poslu mogu nametnuti odgađanje izvršenja određenih poslova ili neke druge blokade.
- “Koruptivna aktivnost koja smanjuje troškove”. Pod korupcijom se također podrazumijevaju i sve ilegalne aktivnosti koje su usmjerene prema smanjivanju troškova provedbe vladinih politika, odnosno zakona države.
- “Koruptivna aktivnost koja omogućava odvijanje drugih kriminalnih aktivnosti” – nezakonita poslovanja često kupuju korumpirane povlastice od države. U ekstremnim slučajevima nezakonito poslovanje, zajedno s organiziranim kriminalom, korupcijom i zastrašivanjem omogućava određenim grupama kontrolu javnih servisa koji trebaju služiti građanima (poput policije ili pravosuđa).

Iako korupcija postoji i u ostalim segmentima društva, korupcija u javnoj upravi je stoga osobito opasna, jer ometa rad institucija koje se trebaju brinuti da cjelokupno funkcioniranje upravljanja na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini teče bez problema. Tu dolazimo do povezanosti poteškoća u funkcioniranju javne uprave i pojave korupcije i sistemske korupcije u javnoj sferi. Te dvije pojave su gotovo neraskidivo povezane, a uzročno-posljedične veze su diskutabilne. Naime, teško je pretpostaviti koja pojava zapravo uzrokuje koju. S jedne strane, prvo bi se moglo zaključiti da će pojedinačni slučajevi korupcije s vremenom dovesti do nepovjerenja u institucije javne uprave, te će građani tu situaciju protumačiti kao zadanu – ili ćemo pribjeći korupciji, ili nećemo ostvariti zadane ciljeve, te će broj slučajeva korupcije eskalirati prema poziciji sistemske korupcije. Drugo je gledište da će se zbog drugih društvenih čimbenika (neelastičnost zakona spram potreba društva ili sporosti administracije) korupcija vidjeti kao mjera za brže i učinkovitije rješavanje svakodnevnih sporova i administrativnih problema.

Korupcija uzrokuje nepovjerenje prema institucijama i djelatnicima institucija koje bi trebale raditi u korist građana i poduzetnika, poslodavcima, i sudstvu koje zbog

sporosti i neučinkovitosti ne štiti oštećene strane u sporovima⁵. Mnogo kaznenih djela kršenja ili obezvrjeđivanja poslovnih ugovora se događa upravo zato što prekršiteljima nefunkcioniranje zakonodavstva i sudstva ide u korist – oštećenoj strani je brže i jeftinije ne uplitati se u duge i skupe sudske postupke nego pustiti prekršitelju da se „izvuče“ sa svojim kaznenim djelom. Transparency International (2014) također izdvaja zakonodavstvo i sudstvo kao ključne izazove Hrvatske borbe s korupcijom. Zbog postupa ulaska u Europsku Uniju bilo je nužno provesti mnogo reformi i prilagodbe hrvatskog zakonodavstva pravnoj stečevini EU, te su stoga zakoni donošeni vrlo brzo (oko 1200 zakona doneseno je od 2008. do 2010. godine, što u prosjeku znači 3 zakona na dan) bez prave analize posljedica, procjena mogućnosti primjene te se značajno smanjila kvaliteta donesenih zakona.

Takvo zakonodavstvo otvara prostora mnogim rupama u zakonima koji kasnije zahtijevaju učestale promjene i amandmane. Sudstvo je pak prije reforme 2009. godine steklo ogroman zaostatak u rješavanju sporova, a reformirani sustav još nije dokazao svoje prednosti u učinkovitosti (Transparency International, 2014). Također, najčešći razlog davanja mita u Hrvatskoj je upravo ubrzavanje administrativnog ili sudskog postupka (u 35% slučajeva) (Budak, Rajh, 2011:7). Što znači da je, ukratko, nefunkcioniranje javne uprave i sudstva otvorilo vrata korupciji. Iz primjera Hrvatske, kako ćemo vidjeti, može se zaključiti da su točne obje tvrdnje. Slabost i manjkavosti zakonskog sustava i pojava korupcije su međusobno uvjetovane, te doprinose međusobnoj eskalaciji.

Korupcija se može dijeliti i prema tome koliko su određene koruptivne aktivnosti tolerirane u društvu. Društva s obzirom na komplekse odnose u društvu, politički sustav i društveni razvoj različito toleriraju gotovo identične koruptivne radnje (Scott, 2009). U društvima gdje postoji izrazito jaka razvijenost i umreženost

⁵ Prema rang listi povjerenja u institucije upravo pravosuđe je bilo na pretposljednem, jedanaestom, od dvanaest mjesta u istraživanju povjerenja u institucije koje je napravila agencija Puls za South Eastern Europe Social Survey Program sa sveučilišta Tromsø u Norveškoj 2004. godine. Tada je ocjena pravosuđa na skali od 1 (uopće nemam povjerenja) do 4 (imam veliko povjerenje) u aritmetičkoj sredini iznosila 2,0193. Šest godina kasnije, 2010. godine istraživanje je ponovio Institut za društvena istraživanja iz Zagreba, te je pravosuđe dobilo malo bolje ocjene, tj aritmetička sredina na istoj skali iznosila je 2,1995, no svejedno je nisko na ljestvici povjerenja (Sekulić; Šporer, 2010)

neformalnih institucija, zahtjev za jednakošću tretmana članova, transparentnošću obavljanja djelatnosti te uključenošću u proces odlučivanja o određenim djelatnostima (javnom dobru) nema jednaku težinu kao u društvima koje karakterizira niska razina povezanosti, jer takve se odluke povezuju s odgovornostima za koje je zadužena administracija (država) (Lambsdorff, 2007; Putnam, 1993 cit. prema Letunić 2011:189).

Koliko je korupcija prihvatljiva u društvima pokazat će slijedeći primjer. Korupcija je povijesna i kulturna univerzalija gotovo do te mjere da je teško izdvojiti kulturu, narod, državu ili civilizaciju koja nije bila pogođena bar nekom vrstom koruptivnog djelovanja. U predgovoru Carla Alberta Brioschija „Kratka povijest korupcije – od staroga vijeka do današnjih dana“, Đuro Njavro razlaže kako se korupcija u današnjem smislu riječi, iako prisutna u većini starijih društva, nije oduvijek smatrala zlom kakvim ju smatramo danas. „Dar“ za uslugu (= mito), tvrdi Njavro, nije se smatrao kao zlo, već kao zalog u prešutnom dogovoru o uzajamnosti. Na dar se moralo konkretno odgovoriti, no u pozadini je, tvrdi, bila opća zamisao o suradnji ili suučesništvu izražena u poslovi *manus manum lavat* (ruka ruku mije). Evolucija današnjeg shvaćanja korupcije proizlazi iz evolucije razlikovanja sfere javnih interesa od sfere privatnih interesa (Brioschi, 2007). Od vremena kada se podrazumijevalo da javni dužnosnici rade u vlastitom interesu i u interesu vlastite obitelji (i onih s kojima su dogovorili uzajamnu suradnju posredstvom „dara“) do danas, kada se smatra da javni dužnosnici trebaju u potpunosti odvojiti javne od privatnih interesa, što između ostaloga znači i da nitko od njima bliskih osoba ne smije ni u kojem slučaju profitirati od činjenice da je njima bliska osoba na određenom položaju u sustavu upravljanja ili donošenja odluka od javnog interesa, dogodio se značajan razvoj u shvaćanju države kao aparata koji treba služiti svim građanima.

Doista, i Heidenheimer (Heidenheimer 2009:139), tvrdi kako su odnosi između težine obiteljskih veza i veza u zajednici naspram težine normi koje od javnih dužnosnika zahtjeva njihova pozicija vrlo elastični, te ovise od društva do društva. Brioschi tvrdi kako u antičkom Rimu preporuke nisu dovodile ni do kakvih loših primisli u rasuđivanju, što smatra prirodnim u društvu temeljenom na klijentelizmu i prijateljstvu, te kao primjer navodi pismo preporuke Cicerona Brutu 46. godine pr. Kr. (Brioschi, 2007):

„Lucije Kastronije Peto, nedvojbeno najistaknutiji čovjek u gradu Lucci, pošten je, stvarno pouzdan, brižljiv, savršeno besprijekoran, ako to može imati neku vrijednost; osim toga, velik mi je prijatelj, do te mjere da nema veći obzir za ma koga drugoga iz našeg reda. Zato ti ga preporučam kao svojega prijatelja i kao dostojna tvojega prijateljstva. Ako ga na ma koji način pomogneš, sigurno će učiniti stvar koja će te obradovati, i koja će meni biti ugodna. Zbogom.“

Usporedbe radi, hrvatska ministrica zaštite okoliša i prirode u vladi Zorana Milanovića i SPD-a, Mirela Holy, izabrana na parlamentarnim izborima 2011. godine, podnijela je ostavku na tu funkciju nakon što je u e-mailu Uprave HŽ Holdinga Reneu Valčiću lobirala da se suprugu svog stranačkog kolege Gorana Mazije, Heidi Maziju, poštedi otkaza ili ju se premjesti na drugo radno mjesto unutar kompanije. Tekst e-maila je slijedeći (Večernji.hr, 2012.):

To: Rene Valčić Subject: Zamolba

Poštovani kolega Valčić,

kontaktirao me gospodin Goran Mazija, naš stranački kolega i član Savjeta za zaštitu okoliša SDPH, čija supruga Heidi radi na mjestu poslovne tajnice u uredu predsjednika uprave HŽ Holdinga. Heidi je na ovom radnom mjestu provela svega godinu dana, odnosno na ovo je radno mjesto došla nakon 15 godina rada u zagrebačkom Gradskom poglavarstvu. Gospođa Heidi ima položen državni ispit, govori i piše na njemačkom i engleskom jeziku, a na sadašnje radno mjesto primljena je temeljem natječaja. Obraćam Vam se jer je Heidi stekla dojam da ju se pogrešno veže uz Rogožarovo političko imenovanje te se boji da ćete zbog toga s njom raskinuti ugovor o radu. Molim Vas da razmotrite mogućnost zadržavanja gospođe Heidi u HŽ-u na nekom drugom radnom mjestu.

U nadi da ćete razmotriti ovu zamolbu srdačno Vas pozdravljam i želim Vam puno uspjeha na novoj funkciji!

Srdačno,

Mirela Holy

Iako ova dva pisma dijeli 2058 godina, među njima postoje iznimne sličnosti. Oba pisma se pozivaju na kvalitete osobe koju se preporučuje, tj. za koju se lobira. Oba pisma spominju zajedničke krugove pošiljatelja i primatelja pisma za koji su pošiljatelji smatrali da je bitan faktor u konačnoj odluci primatelja pisma u vezi sa primanjem ili ostavljanjem preporučene osobe u službi, te se odlikuju kurtoaznim izrazima i stilom. No iako je prvo pismo puno izravnije i otvorenije iskazuje volju pošiljatelja da uslugu

primanja prijatelja u službu vrati drugom uslugom, drugo pismo je, više od dva tisućljeća kasnije imalo puno veće političke posljedice. Iako je, kada se pobliže promotri taj slučaj, ostavka ministrice Holy bila posljedica mnogo kompleksnije i dublje političke situacije, činjenica da je njeno pismo bilo dovoljno da bude makar povod ostavke, te je evidentno kako dva, gotovo identična pisma imaju značajno drugačiji odjek u javnosti te značajno drugačije posljedice. Kako Brioschi navodi pismo Cicerona kao jedno od uobičajenih za to doba, iako je ono impliciralo neke koruptivne radnje (po principu „ruka ruku mije“), to pismo nije imalo nikakve negativne posljedice za pošiljatelja. S druge strane ministrica Holy je odgovarala svojom funkcijom.

Razlika u posljedicama u ova dva slučaja može se protumačiti razlikom u političkom i upravljačkom sustavu antičkog Rima (osobito u doba prvog trijumvirata kada je Ciceronovo pismo bilo poslano) i današnje hrvatske parlamentarne demokracije, u razlici u osviještenosti građana o štetnosti koruptivnih navika upravljačke klase, te u puno boljim komunikacijskim kanalima koji omogućavaju građanima da bolje prate rad javnih dužnosnika. Prvenstveno, u parlamentarnoj demokraciji kakvu imamo danas, gdje građani biraju vlast na izborima, puno je veći interes građana da kandidat kojega su odabrali radi u njihovom interesu.

Takav odnos je dobro opisao John Locke u Dvije rasprave o vladi (Jakopec 2013). Naime, predavanjem svog prirodnog prava na delegiranog zakonodavca, čovjek se odriče dijela svoje slobode kako bi se podvrgao zakonu. Zakonodavac nema pravo oduzimanja bilo kojeg dijela vlasništva nekog pojedinca bez njegovog pristanka, niti može raspolagati životima pojedinaca jer njegova moć samo predstavlja moć pojedinaca koju su mu isti sporazumno prenijeli. U demokratskom društvu takav „dogovor“ između vladajućih i naroda je vrlo jasno vidljiv. Građani na izborima delegiraju svoja prava odlučivanja na pojedinca ili stranku za koju smatraju da svojim političkim programom najbolje odgovara na njihove probleme i potrebe. Locke pretpostavlja i mogućnost korupcije u takvom sustavu, te tvrdi kako u izvjesnim situacijama vladar može zloupotrijebiti svoj položaj i nanijeti štetu podanicima bilo da povređuje njegov život ili imovinu, ali tada oni imaju pravo na samoobranu. Na taj način mogu svrgnuti postojeću vlast koja nanosi štetu i uspostaviti novu koja će prema njihovom mišljenju bolje obnašati funkciju. Iz tog teoretskog prava građana da oduzmu svoje pravo odlučivanja vladaru koji je zloupotrijebio svoj položaj proizlazi i politička posljedica koju je

pretrpjela ministrica Holy. Zbog demokratskog oblika vlasti kojim pojedinci delegiraju svoja prava na vladara, isti pojedinci i bolje paze na ponašanje političara koje su izabrali (nego što bi to eventualno činili u doba rimskog trijumvirata), te su skloniji brže i glasnije reagirati na eventualne nepravilnosti. Nove mogućnosti u tehnologiji i mogućnosti praćenja političkih događaja putem masovnih medija omogućuju bolje praćenje političkih događaja (a pojavom interneta i društvenih mreža kao interaktivnih medija i brže reagiranje na njih⁶).

Ovaj primjer pokazuje kako je određena vrsta koruptivnog ponašanja kroz povijest i kroz promjenu političkog sustava prešla iz sfere toleriranog u sferu netoleriranog ponašanja. Heidenheimer (2009:139) dijeli koruptivne aktivnosti prema stupnju pa kojemu su one tolerirane u društvu na:

- Bijelu korupciju: korupciju koja se smatra laganom, uglavnom se tolerira te se smatra svakodnevnom, manjom povredom društvenih normi
- Sivu korupciju: korupciju koja nailazi na određeni otpor u društvu, te
- Crnu korupciju: korupciju koja ozbiljno krši moralne i zakonske norme

Uzevši u obzir Heidenheimerovu podjelu, očito je da je ovakva vrsta propagiranja određene osobe za određenu poziciju, zbog drugačijih društvenih i političkih okolnosti, prešla iz bijele u sivu, ili čak crnu.

Još jedna Heidenheimerova podjela korupcije je i ona na korupciju kao trgovinu (market corruption) i korupciju kroz društvenu promociju (parochial corruption). U korupciju kao trgovinu spadaju oni slučajevi u kojima je tečaj ili tarifa razmjene jasno određena, dok kod korupcije kroz društvenu promociju nema određene tarife, nego se nekome namješta određena funkcija, u njega se investira, te ostaje neodređena obveza vraćanja te usluge u nekom trenutku u budućnosti (Šimac 2000:27).

⁶ David Holmes u svojoj knjizi o zajednicama u cyber prostoru analizira razliku između „zajednice emitiranja“ (npr. televizija ili radio) i „zajednice interaktivnosti“ (internet), te objašnjava sve prednosti internetskog prostora koji puno elastičnije reagira na društvene promjene zbog svoje decentraliziranosti i visokog stupnja reciprociteta među korisnicima (Holmes, 1997)

Povezanost politike i korupcije u tranzicijskim zemljama

U analizi razine sistemske korupcije u post-sovjetskim zemljama, Robert Legvold (2009:194) razlaže tri tipa sistemskih korupcija koje se pojavljuju u zemljama nastalima nakon pada Sovjetskog Saveza. Kao glavne oslonce iduće podjele izdvaja dva argumenta: prvo, da unatoč nemogućnosti da se detaljno utvrde mjere korupcije (kao što je to slučaj u svim dijelovima svijeta), svi se slažu da je korupcija u navedenim zemljama postoji u velikim razmjerima, te drugo, da se od raspada Sovjetskog Saveza razina korupcije u velikoj većini post-sovjetskih zemalja povećava, a ne smanjuje.

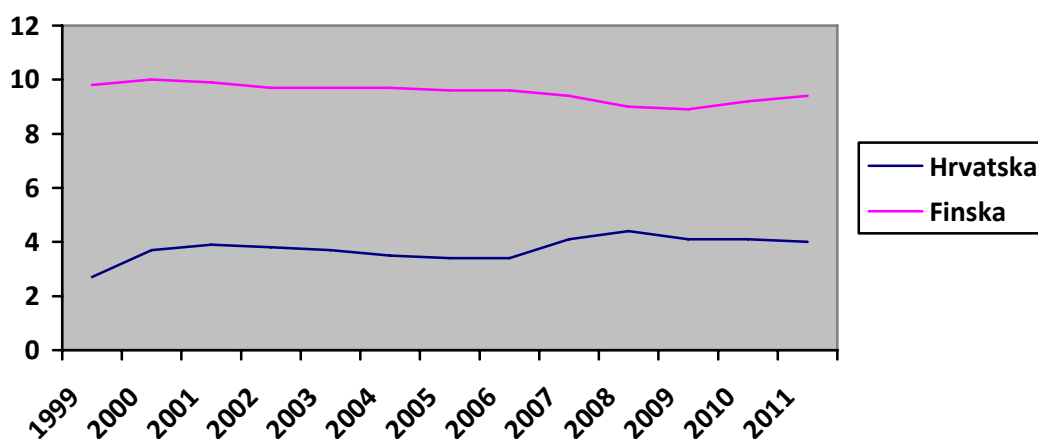
Prije same podjele, valja povući paralele sa Hrvatskom po pitanju ova dva argumenta. Danas, nakon otkrivanja i procesuiranja mnogih korupcijskih afera i aktera korupcije na najvišim pozicijama u državi, te sudeći po indeksu percepcije korupcije Transparency Internationala (CPI.Transparency.org 2014) i UNODC-a (*United Nations Office on Drugs and Crime – Ured Ujedinjenih Naroda za drogu i kriminal*) (2011) za Hrvatsku, neosporno je da je korupcija u Hrvatskoj široko rasprostranjena. Također, sudeći prema podacima iznesenima u radu „Percepcija korupcije i borba protiv korupcije u Republici Hrvatskoj“ percepcija korupcije kontinuirano raste kroz razdoblje samostalnosti Hrvatske:

Tabela 4: Percepcija proširenosti mita i korupcije među osobama koje rade u državnim službama 1995., 2003. i 2010. (Jenkić & Malenica, 2010:854)

Koliko su primanje mita i korupcije rašireni u ovoj zemlji, među osobama koje rade u državnim službama?	1995	2003	2010	
	%	%	f	%
Gotovo nitko od njih nije uključen	1,3	1,4	2	2
Samo nekolicina ih je uključena u to	23,5	21,4	137	13,7
Većina ih je uključena u to	60,5	53,8	375	37,4
Gotovo svi su uključeni u to	14,7	23,4	440	43,9
Ne znam, bez odgovora	-	-	48	4,8
Ukupno	100,0	100,0	1002	100,0

S druge strane, kontinuirano praćenje indeksa percepcije korupcije u Hrvatskoj koje vrši Transparency International pokazuje nešto detaljnije kretanje percepcije korupcije u Hrvatskoj:

Graf 1: Kretanje indeksa percepcije korupcije u Hrvatskoj i Finskoj od 1999. do 2011. godine (CPI.Transparency.org 2014)

Hrvatska se u prikazanom razdoblju nikada nije popela iznad indeksa 4.4, dok za usporedbu, Finska nikada od početka mjerenja nije imala niži indeks od 8,9. U doba najviše percepcije korupcije nakon 90-tih godina, 2005. i 2006. godine, Hrvatska je na listi Transparency Internationala bila neposredno kraj Burkine Faso, Lesota, Saudijske Arabije, Kube i Grenade. Najviši rezultat, tj. najnižu stopu percepcije korupcije Hrvatska je zabilježila 2008. godine, što je godina početka velike svjetske ekonomske krize, i godina neposredno prije ostavke premijera Sanadera. Danas, ulaskom u EU, otkrivanjem mnogih korupcijskih afera i suđenjem akterima u tim aferama percepcija korupcije pada, te Hrvatska 2013. godine zauzima 57. mjesto na svjetskoj ljestvici sa rezultatom 48⁷, te unatoč vidljivom napretku i pomaku za 5 mjesta na bolje u odnosu na 2012. godinu, i dalje nije prešla granicu od polovičnih 50 poena. Možemo stoga zaključiti da je situacija u Hrvatskoj nakon stjecanja samostalnosti donekle slična situaciji u zemljama nastalima nakon raspada Sovjetskog Saveza koju opisuje Legvold (2009).

⁷ Prema reformiranom izračunu indeksa percepcije korupcije prema kojemu rezultat 0 znači potpuno korumpiranu, a rezultat 100 zemlju potpuno slobodnu od korupcije

Njegova tri tipa sistemskih korupcija karakterističnih za postsocijalistička društva su „*kriminalna država*“, „*kriminalizirana država*“ i „*javna korupcija*“. *Kriminalna država* je pritom ona država koja, ne samo da je duboko pogođena kriminalnim aktivnostima, nego je i sama srž aktivnosti države kriminalna. To znači da država ovisi o vlastitim nedopuštenim aktivnostima kao izvoru financiranja, te ne samo da štiti, nego i vodi poslove zemlje na takav način⁸. Druga vrsta sistemske korupcije je „*kriminalizirana država*“. U tom je slučaju korupcija toliko široko rasprostranjena i prepletena sa institucijama države, da se ne može smatrati običnom javnom korupcijom; u ovom slučaju je tip korupcije kvalitativno drugačiji od trećeg tipa (javne korupcije). Ovo je središnji slučaj u kojemu ne sudjeluju samo pojedinci ili grupe nižih činovnika u pribavljanju (relativno male) osobne koristi (kao kod trećeg oblika, *javne korupcije*), nego je korupcija na višim razinama te seže do samog vrha hijerarhije države. Pri tome se razlikuje od prvog tipa, kriminalne države, po tome što su procesi u kriminaliziranoj državi možda prožeti korupcijom, ali središnja aktivnost države nije. Jednostavnije rečeno, država čini legitimne i legalne poslove kao i svaka druga država, ali su procesi odlučivanja duboko korumpirani. Takva vrsta sistemske korupcije bi se mogla poistovjetiti sa već navedenom definicijom „*state capture*“, ili sa pojmom „*privatizirane države*“, koju Legvold opisuje kao situaciju u kojoj oni na vlasti, ili oni koji imaju nekakvu prednost ili moć pred onima na vlasti, koriste institucije države za stjecanje osobnih koristi na štetu općeg javnog dobra.

Nadalje, Legvold naglašava bitnu podjelu na *centraliziranu* i *decentraliziranu* korupciju. Iako te dvije podvrste sistemske korupcije u praksi nikada ne dolaze potpuno odvojeno, ipak valja razlučiti razlike ključne za shvaćanje situacije i u Hrvatskoj. Centralizirana sistemska korupcija je ona u kojoj država kontrolira mreže korupcije (u Hrvatskoj poznata pod nazivom „*korupcijska hobotnica*“), te odlučuje tko dobiva što, kada i kako; decentralizirane mreže korupcije imaju odriješene uzde, i one same definiraju oblik, razinu i utjecaj korupcije (Strefes 2005, cit. prema Legvold, 2009:197). Iako se Legvold slaže da se teže boriti protiv decentraliziranog oblika sistemske korupcije, te ona predstavlja veću opasnost za političku stabilnost, ta je misao vrlo

⁸ Legvold tvrdi kako se velika većina post-sovjetskih država ipak ne može svrstati u ovu kategoriju, a kao primjer ove vrste korumpirane države navodi teritorije sa separatističkim namjerama: Južnu Osetiju i Abhaziju u Gruziji, Transdnješt u Moldaviji i Nagorno-Karabakh u Azerbajdžanu.

diskutabilna. Iako je decentraliziranu korupcije teže obuzdati (lokalne zajednice i samouprave su često pod dosta slabim nadzorom, te su sklonije korupciji zbog disperzije odlučivanja te smanjene kompetencije javnih službenika (Bađun, 2009), centralizirana korupcija na kraju čini puno više štete, zbog pristupa puno većim proračunskim iznosima, kao i zbog činjenice da centralizirana korupcija često zahvaća i one sfere vlasti koje bi trebale istraživati i sankcionirati koruptivne radnje.

Što se tiče samog hrvatskog primjera, valja spomenuti da su povijesno političke okolnosti pod kojima su nastali uvjeti za razvoj tako rasprostranjene korupcije doista specifični. Makro političke i makro društvene odnose od samih početaka prelaska na tržišno gospodarstvo ne samo Hrvatske, nego i šireg političkog kruga Europe opisuje Antun Šundalić u knjizi „Hrvatsko društvo i integracijski procesi“ (2004). Djelo „Bogatstvo naroda“ Adama Smitha nagovijestilo je početak (teoretski) neograničene uloge tržišta u razmještanju materijalnih dobara među akterima na tržištu, ovisno o uloženom kapitalu ili radu. Pri tome su akteri koji posjeduju kapital (vlasništvo) ipak bolje prolazili nego oni koji ulažu samo svoj rad (što se kasnije pokušava ispraviti pojavom političkih i društvenih sustava koji na prvo mjesto stavljaju rad: socijalizmi, diktature proletarijata te široko rasprostranjene komunističke partije).

Takav, novi temelj društva postupno je doveo do pucanja starih društvenih odnosa koji su prevladavali u tradicionalnim, seljačkim društvima. Zajednica sve manje postaje oblik potvrđivanja pojedinca, a pojedinac se u težnji za osobnim bogaćenjem ne osjeća više dužnim skrbiti o zajednici ili općem dobru. Durkheimovim rječnikom rečeno, mehanička solidarnost predindustrijskih društava je potisnuta organskom solidarnošću koja proizlazi iz podjele rada, a kapitalistička tržišna orijentacija je odvojila rad od ostalih društvenih aktivnosti te individualizirala i atomizirala društveni život. Kao posljedica toga javlja se gubljenje povjerenja u društvu kao temelja odnosa – odnosi se sada temelje na mogućnosti, volji i interesu ljudi da si međusobno pomognu u ostvarenju primarnog cilja kapitalističkog društva – gomilanju bogatstva. Nedostatak povjerenja i socijalnog kapitala, ideologija slobode (američkog sna⁹), te nedostatak

⁹ Američki san se definira kao „...san o društvenom uređenju u kojemu je svaki muškarac i svaka žena u mogućnosti stići do najvišeg ugleda za koji su uređeno sposobni, te u kojemu su prepoznati od drugih po onome što jesu, bez obzira na sreću i okolnosti u kojima su se rodili ili svoj društveni položaj“ (Adams 1931, cit. prema Library of Congress.gov)

solidarnosti u smislu potrebe ulaganja u zajednicu stvaraju plodno tlo za razvoj sustavne (i ideološki opravdane) korupcije.

U Hrvatskoj se cjelokupni razvoj tipičan za zapadne zemlje odigrao nešto drugačije, s obzirom na doba i političke okolnosti u kojima se Hrvatska nalazila. Šundalić (2004:19) opravdano tvrdi da niti jedna tranzicijska zemlja ne počinje „od početka“, već je njen put određen nasljeđem. Pri tome je važno napomenuti da se „nasljeđe“ ne odnosi samo na političke okolnosti ili stupanj bogatstva u društvu, već prvenstveno na stavove ljudi te kolektivnu svijest koju su odredile političke okolnosti, stupanj bogatstva, način života, društvene težnje i ciljevi. Tako je nakon velike društvene i političke promjene koju je predstavljalo odcjepljenje od Austro-ugarske te ulazak u novu Državu Slovenaca Hrvata i Srba, uslijedilo ne očekivano oduševljenje, nego razočaranje, te zaostajanje za Europom po pitanjima ne samo industrijskog i poljoprivrednog razvoja, već i na polju društvenog razvoja. Građansko društvo po pitanju kulturne i političke osviještenosti nije se razvijalo ni približno brzo kao u drugim zemljama centralne Europe. Poljoprivreda ostaje primarna djelatnost, a modernizacija poljoprivrede se nije dogodila, seljaci su bili brojni, državni nameti veliki, te se selo raseljava i gotovo do danas ostaje zona siromaštva i neprosvijećenosti¹⁰. Na prostoru Hrvatske političke stranke, frakcije i općenito politička udruživanja temelje se kroz 19. i prvu polovicu 20. stoljeća na pitanjima hrvatske neovisnosti, cjelovitosti teritorija, jednakosti u odlučivanju unutar tadašnjeg carstva, te se time razvija hrvatski nacionalizam (Šundalić 2004:33), dok se nesloga, siromaštvo i nemogućnosti samostalnog postizanja tih ciljeva pretaču u drugu krajnost – ideju jugoslavenstva, te se ta podjela i do dan danas osjeća u hrvatskoj politici.

Selo je u doba između dva svjetska rata bilo u društvenom poretku mehaničke solidarnosti – zajednica je bila ispred pojedinca i obitelji, zajednica tradicije, izlaganja javnosti, veće bliskosti među članovima zajednice. No zaostajanjem za moderniziranim selom Europe, stvorili su se uvjeti za izdvajanje pojedinaca i grupa koji su interese šire zajednice mogli podrediti svojim osobnim interesima. Pojavljuje se nova gospodska elita koja se postavila na mjesto aristokratske elite izumrle u ratovima ili iseljavanjem, a

¹⁰ U Hrvatskoj se u 2014. godini razmatra ukidanje promjene statusa 70-150 područnih škola, uglavnom na selu i otocima, što govori o nastavljanju trenda napuštanja i izumiranja sela. (Dnevnik.hr, 2014)

koja je trebala biti „prirodna“ avangarda koja je mogla predvoditi razvoj hrvatskog sela. Ta nova elita je kontrolirala sve veze sela sa svijetom: političke veze su bile u rukama policije i seoskih čelnika, svećenstvo je držalo monopol nad kulturnim vezama, a gospodarske veze zadržava lokalni trgovac. Ta nova elita nema osjećaj odgovornosti za zajednicu, te ne vidi interes u moderniziranju sela (Bićanić 1996, cit. prema Šundalić 2004:20).

Nakon drugog svjetskog rata, socijalizam je još više udaljio hrvatsko društvo od stvaranja građanskog srednjeg sloja i tržišnog gospodarstva, modernizacija je bila usmjerena ne na pojam nacionalnog identiteta, već na stvaranje „jugoslavenstva“, no i takva „pesudo-modernizacija“ (Šundalić 2004:20) je ipak stvorila preduvjete šireg obrazovanja, što je kao posljedicu imalo studentske nemire i Hrvatsko proljeće. No tek je odcjepljivanjem od Jugoslavije, kao i padom Berlinskog zida došlo do gotovo potpunog odbijanja socijalističkog mišljenja.

Iako je politički slika odcjepljenja i osnivanja vlastite države bila jasna, a nositelji novog političkog ustroja prihvaćeni, upravo je u gospodarskoj sferi nedostajala vizija napretka, kao i uporište u građanskoj tradiciji koja se nije razvila tijekom proteklih desetljeća. Hrvatska je postala nova zemlja, sa minimumom dugova (uspoređujući sa današnjom situacijom), velikim kapitalom u obliku radne snage, proizvodnih kapaciteta i šire društvene motivacije potaknute općim oduševljenjem nad činjenicom da Hrvati konačno imaju svoju državu, ali sa velikim manjkom obrazovanog i savjesnog građanskog sloja koji je mogao biti nositelj gospodarske tranzicije, te zaštitnik hrvatskih interesa u procesima otvaranja i priprema za integracije u EU i NATO.

Takvi povijesni uvjeti stvorili su uvjete za razvoj korupcije u 90-tim godinama prošlog stoljeća, osobito u smislu društvene tolerancije korupcije, jer nova elita stvorena nakon odcjepljenja, a u vrijeme vladavine prvog predsjednika Franje Tuđmana nije osjećala potrebu za odgovornim vođenjem države idejom napretka, već osobnog bogaćenja koje je nakon izlaska iz socijalizma postalo osobna sloboda u obliku američkog sna na hrvatski način, a da pritom nije postojala građanska kultura ili razvojna strategija koja bi novostečene slobode usmjerila ka zajedničkom napretku i osudila beskrupulozna djela korupcije u državi.

Upravo je socijalna kontrola jedan od najvažnijih čimbenika razvoja korupcije u društvu. Analiza korupcije kroz sociološku paradigmu „čiste sociologije“ Donalda Blacka¹¹ prikazuje tri ključne, kvantitativno odredive propozicije za korupciju (Božić, Kuti 2004:198-204). Geometrijska struktura društvenog fenomena korupcije predviđa da će korupcija rasti kad su uključene socijalne jedinice relacijski bliske, kad su organizirane, kad je i sama formalna organizacija javnih resursa visoka i birokratizirana te kad socijalne jedinice nisu izvrgnute socijalnoj kontroli. Svi ti uvjeti su se poklopili u Hrvatskoj nakon osamostaljenja, te tijekom provedbe pretvorbe i privatizacije. Količina organizacije i birokratizacije državnog aparata je i dan danas prevelika, što pruža velike mogućnosti za manipulaciju ovlastima te zloupotrebu položaja i ovlasti (što je česta optužba u velikim korupcijskim aferama u Hrvatskoj), socijalna kontrola je bila slaba, osobito zato što do 2001. godine politička korupcija uopće nije bila prepoznata kao problem¹², a analiza korupcije u čistoj sociologiji tvrdi da upravo prijavljivanje i sankcioniranje određenog ponašanja povećava ukupnu društvenu osudu tj. „nastanak i porast percipirane korupcije u izravnoj je vezi s reglementiranjem devijantnih ponašanja. Korupcija dakle postaje zasebna i nerespektabilna djelatnost tek kad je

¹¹ Saša Božić i Simona Kuti u radu „»Čista sociologija« i »prljavi poslovi«: mogućnosti objašnjenja korupcije primjenom Blackove paradigme“ primjenjuju logiku čiste sociologije te formuliraju propozicije za objašnjenje korupcije koristeći se paradigmom Donalda Blacka. Čista sociologija je pokušaj zasebnoga konceptualnog uokvirenja i objašnjenja društvenih fenomena i društvenog života općenito koji reinterpreтира društveno ponašanje prema uočenim pravilnostima unutarnje strukture i geometrije određenog društvenog fenomena. Prema toj paradigmi počinitelj kao individua nije bitan, već je bitna varijacija određenog tipa ponašanja fenomena kroz ponašanje pojedinca prema njegovoj poziciji u socijalnom prostoru. Unutar metodološkog individualizma pretpostavlja se da su pojedinci svjesni i racionalni akteri sposobni izabirati pravac vlastite akcije vođeni maksimalizacijom vlastite dobiti. U čistoj sociologiji postoje akteri, no samo kao socijalne jedinice preko čijih se ponašanja izražava ponašanje samoga društvenog fenomena. Ishod ponašanja određen je pozicijom socijalnih jedinica u dimenzijama socijalnog prostora (vertikalnoj, relacijskoj, korporativnoj, kulturnoj i normativnoj) unutar kojih se izražava ponašanje društvenog fenomena (Božić, Kuti 2012:191). Osobni motivi pojedinca nisu bitni, bitna je samo geometrijska pozicija određenog aktera u određenom socijalnom kontekstu, jer upravo njegova pozicija određuje njegovo djelovanje, što relativizira pojedinca kao donositelja odluka, tj. pretpostavlja se da bi bilo koja druga osoba u istoj poziciji u odnosu na suučesnike u djelu i ostatak društva postupila slično ili jednako, odnosno fenomen korupcije bi se jednako ponašao

¹² Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala (USKOK) je osnovan tek 2001. godine, a na prijedlog koalicijske vlade Ivice Račana, Hrvatski Sabor je 2002. godine prihvatio prvi Nacionalni program za suzbijanje korupcije. Nakon 2003. godine rasprava o političkoj korupciji stagnira, a početkom pregovora za ulazak u EU ponovno se otvara pitanje korupcije (Grubiša, 2010:1)

pravo, moral i reglementiranje izdvajaju kao devijaciju“ (Božić, Kuti 2004:201). Povezanost aktera u korupcijskim aferama je često jaka, obiteljske, prijateljske ili druge bliske veze u raznim oblicima korupcije, od zapošljavanja do pronevjera igraju značajnu ulogu u povjerenju koje je potrebno kako se korupcijsko djelo ne bi razotkrilo¹³.

¹³ Božić i Kuti daju za primjer aferu Indeks, koja je razotkrivena upravo zbog manjka horizontalne bliskosti među akterima i oslanjanje na posrednike pri dogovoru kupnje ispita (Božić, Kuti 2004:203). Zanimljiv slučaj koji se izravno dotiče bliskosti osoba u korupcijskoj aferi je onaj koji se pojavio na suđenju bivšem premijeru Ivi Sanaderu za aferu Fimi-media, kada se povela rasprava o naravi odnosa bivšeg premijera i rizničara HDZ-a Mladena Barišića, pri čemu su svjedoci optužbe tvrdili da su njih dvojica bili u bliskim prijateljskim odnosima, dok je obrana optuženog Ive Sanadera tvrdila da su bili tek poznanici (Večernji list, 2012)

Što je poslovna okolina, što poslovna klima, a što kreditni rejting?

Business intelligence podrazumijeva proces prikupljanja podataka i informacija iz unutarnje i vanjske poslovne okoline te njihovo pretvaranje u poslovna znanja na temelju kojih se donose poslovne odluke. To je strateški menadžerski resurs i presudan čimbenik za formuliranje kvalitetnih poslovnih strategija (Bilandžić i sur., 2012). Informacije o okolini u kojoj je smješteno poslovanje, kakva god ona bila, omogućava tvrtkama da donesu najbolje moguće odluke u datom trenutku, te primjenu poslovnih strategija koje najbolje odgovaraju situaciji. Reakcija na određene promjene u poslovnoj okolini putem, danas najraširenijeg instrumenta i procesa, strateškog menadžementa obuhvaća pet faza: analizu okoline, postavljanje organizacijskog usmjerenja, formuliranje strategije, provedbu te evaluaciju strategije (Buble i sur. 2005:8, cit. prema Bilandžić 2012:13). Formuliranje strategije promatrano u relaciji između strateške analize i strateškog izbora je, u stvari, veza između tvrtke i njezine vanjske okoline.

No postavlja se pitanje: što je uopće poslovna okolina? Je li ona isto što i poslovna klima? Odnosi li se taj pojam samo na čimbenike izvanjske poslovanju kompanije, ili se odnosi i na strukturu i organizaciju same kompanije? Obuhvaća li taj pojam samo objektivne i mjerljive faktore kao što su porezna politika zemlje, demografski status zemlje, ekonomski pokazatelji napretka ili državne potpore, ili obuhvaća i teže mjerljive i subjektivne doživljaje i motivaciju radnika, poslovnih suradnika, javnosti, ugled i odgovornost kompanije u društvu? Te konačno, ključno pitanje u ovom radu: može li korupcija, a osobito sistemska korupcija utjecati na baš svaki od tih čimbenika, te kakve štete ona čini za poslovanje kompanije?

Poslovno okruženje

Jain i suradnici (2009:5) daju pregled definicija poslovnog okruženja:

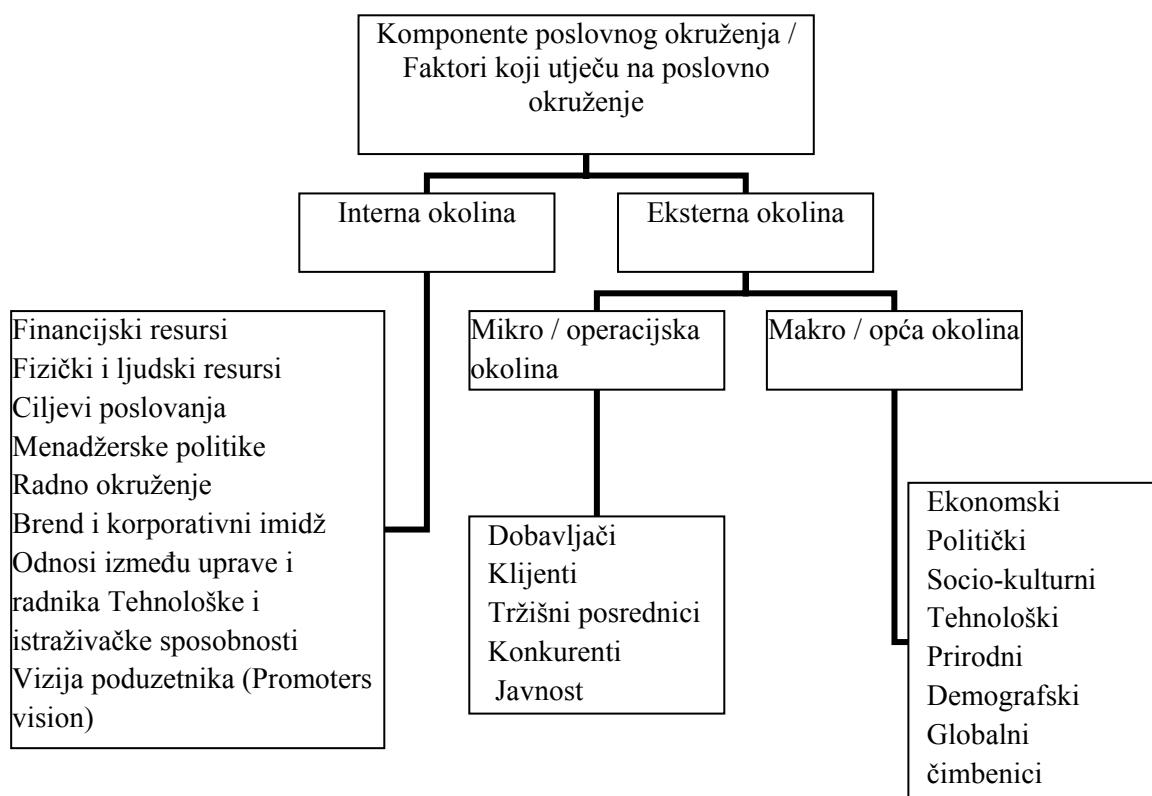
- Keith Davis: *Poslovno okruženje je agregat svih uvijeta, događaja i utjecaja koji okružuju i utječu na business.*
- Arthur M. Weimer : *Poslovno okruženje je klima ili skup uvijeta: ekonomskih, društvenih, političkih ili institucionalnih u kojima se odvija poslovno djelovanje.*

- Bayard O. Wheeler: *Poslovno okruženje je ukupnost svih stvari izvanjskih poslovnim kompanijama i industrijama koje utječu na njihovu organizaciju i operacije.*
- Dunham i Pierce: *Poslovna okolina predstavlja skup uvijeta, okolnosti i utjecaja koji okružuju i tječu na funkcioniranje organizacije. Ta je okolina sastavljena od različitih pojedinaca (npr. klijenata ili lokalnih stanovnika); organizacija (npr. dobavljača ili sindikata radnika) i vladinih tijela (npr. regulatorne agencije ili zakonodavna tijela).*

Ono što je zajedničko svim ovim definicijama jest to da se sve odnose na vanjske uvijete u kojima određena kompanija ili business odvija svoje poslovanje. Ipak, i unutarnji i vanjski uvjeti mogu se svrstati u naziv „*poslovna okolina*“. Ono što razlikuje vanjsku i unutarnju poslovnu okolinu jest to što upravljačka tijela kompanije imaju izravan utjecaj na unutarnju okolinu, dok su vanjski uvjeti puno nepredvidljiviji i na njih se puno teže može utjecati, prvenstveno se na njih reagira prilagođavanjem unutarnje okoline i strategija poslovanja.

Uzevši u obzir ove definicije, Jain i sur. (2009:6) su sastavili pregled unutarnjih i vanjskih utjecaja na poslovanje:

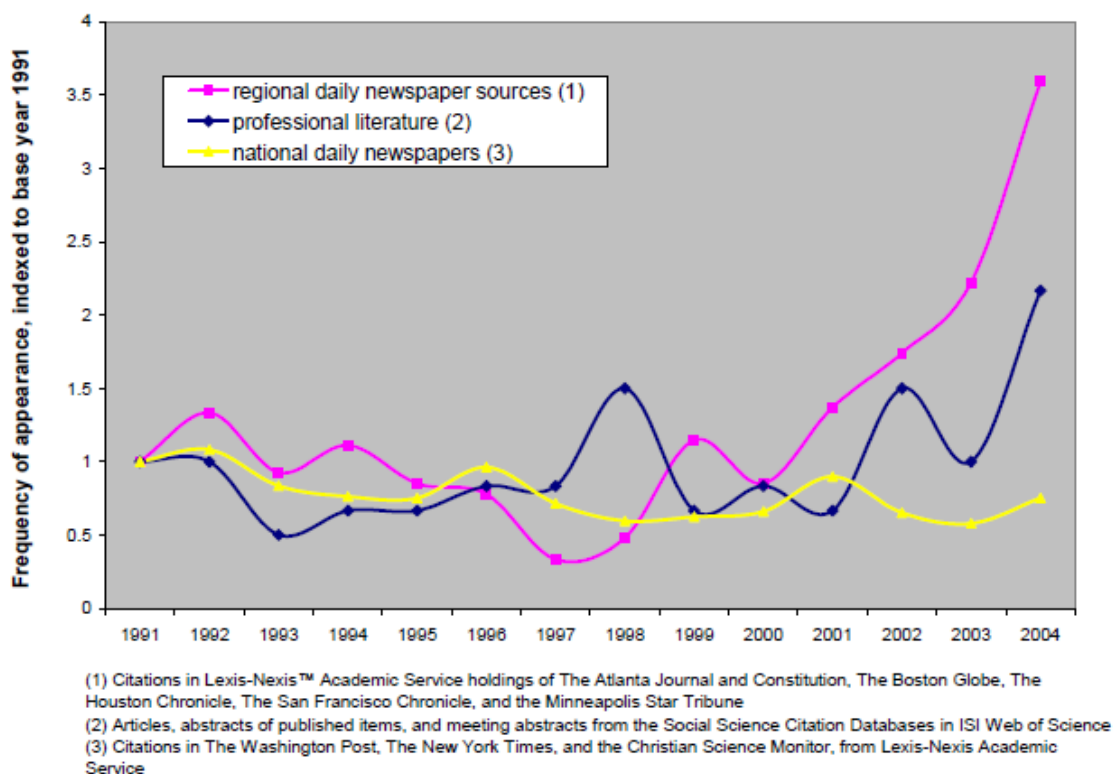
Slika 1 - Faktori koji utječu na poslovanje prema Jain i sur. (2009:6)

Poslovna klima

Internetski rječnik BusinessDictionary definira poslovnu klimu kao „opću ekonomsku okolinu koja se sastoji od stava vlade i kreditnih institucija prema businessu i poslovnim aktivnostima, stav sindikata prema poslodavcima, trenutni fiskalni režim, razinu inflacije itd“ (BusinessDictionary.com). Ta definicija objedinjuje definicije i poslovne okoline, i poslovne klime. No, za razliku od poslovnog okruženja, za koje se većina definicija barem načelno slaže što taj pojam treba sadržavati, pojam „poslovne klime“ je gotovo nemoguće jednoznačno definirati. Eathington, Todd i Swenson (2005) analiziraju pojavu i značenje tog pojma. Za razliku od drugih, sličnih pojmova u modenoj ekonomskoj literaturi, pojam „poslovne klime“ se nije brzo pojavio i jednako brzo nestao, već bilježi blaže uspone i padove kroz vrijeme, a osobiti porast upotrebe pojma se pojavljuje početkom 2000-ih godina, što se vidi u slijedećem dijagramu:

Graf 2 - Učestalost pojave pojma „poslovna klima“ u regionalnom dnevnom tisku, profesionalnoj literaturi i nacionalnim dnevnim novinama u SAD-u od 1991. do 2004. godine (Eathington, Todd, Swenson 2005:3)

Isti autori analiziraju i značenje pojma „poslovna klima“. Naime, ona se može definirati na mnogo načina, a često se u medijima upotrebljava bez isticanja bilo kakve definicije – kao da se značenje te sintagme podrazumijeva, ili je svima jasno razumljiva. Definicije pojma se mogu smjestiti u tri glavne kategorije (Eathington, Todd, Swenson 2005:5-6):

- *Ukupna mjera rasta ili „zdravlja“ businessa u nekoj regiji:* analogno „klimi“ u meteorološkom smislu, koja opisuje skup uvijeta (npr. temperatura ili količina padalina) koji karakteriziraju određeno područje kroz određeni vremenski period, „poslovna klima“ opisuje skup ekonomskih uvijeta na nekom području kroz određeno vrijeme (npr. rast zaposlenosti, širenje poslovanja kompanija ili rast produktivnosti). U ovom slučaju, poslovna klima opisuje skup posljedica koje možemo uzeti kao zavisne varijable u regionalnom modelu rasta. Ovakvi bi podaci odgovarali na pitanje: je li trenutno poslovanje u određenoj regiji uspješno?

- *Skup faktora za koje se vjeruje da pridonose regionalnom ekonomskom rastu:* ovaj skup definicija također se može analogno povezati sa meteorološkom klimatologijom. I u meteorološkoj klimatologiji istraživači su zainteresirani za uzroke određenih pojava, pa istražuju karakteristike područja u kojemu se meteorološke pojave događaju (npr. nadmorska visina, blizina ekvatora ili veće vodene mase). Tako i u terminima poslovne klime, određeni faktori tradicionalno nalaze svoje mjesto u računici regionalnog ekonomskog rasta (npr. porezna i regulatorna politika, karakteristike radne snage, kapacitet transporta i ostalih javnih službi itd). Eathington, Todd i Swenson smatraju kako se ova definicija najčešće koristi u medijima i profesionalnoj literaturi ¹⁴. One odgovaraju na pitanje: vladaju li u ovoj regiji povoljni uvjeti za razvoj poslovanja?
- *Nematerijalna vrijednost u obliku reputacije regije kao „business friendly“ i voljne poticanju ekonomskog rasta:* treća skupina definicija se odnosi prema „poslovnoj klimi“ ne kao prema jednadžbi regionalnog rasta, već kao prema dragocjenoj, nematerijalnoj vrijednosti određene regije. Poistovjećuju ju sa pojmom „dobre volje“, ili kao

„prava ili privilegije stvorene, ili kupljene, koje nisu specifično određene i često imaju neodređeno vrijeme korisnosti ... tipičan primjer je višak cijene koji je plaćen pri kupnji kompanije preko cijene sve njene materijalne imovine i obveza. Taj se višak naziva dobra volja. Dobra

¹⁴ Upravo taj oblik „poslovne klime“ i utjecaj procjena ovih karakteristika istražuje Peter Fisher. On objašnjava stvarno značenje indeksa poslovne klime u kontekstu poreznih politika u knjizi *Grading Places: What Do the Business Climate Rankings Really Tell Us?*, te objašnjava kako ti indeksi nastaju. Njegovo potpuno nepovjerenje prema takvoj vrsti rangiranja gospodarstava se očituje u slijedećoj tezi: „Kako se sponzoriranje poslovne klimatologije diverzificiralo, isto se dogodilo i sa njezinim analitičarima. Ipak, središnji metodološki principi su ostali isti: odaberi javnu politiku koja je od presudne važnosti za korporacijske i/ili bogate sponzore (npr. stope osiguranja od nezaposlenosti ili porez na nekretnine). Koristi one ispitanike i situacije koje ti odgovaraju i koje pripisuju inače neprovjerljive ili čak nevjerojatne važnosti varijablama. Izaberi varijable koje smanjuju nejednakosti (npr. minimalne plaće u državi) i obezvrijedi ih, naravno u korist broja zaposlenih. Ili izaberi varijable koje su samoispunjujuće zato što su, ustvari, posljedice, a ne uzroci (npr. korištenje pristupa vrlo brzom internetu kao prediktor, umjesto kao indikator rasta). Ili izaberi malen, nepotpun uzorak koji sugerira pozitivne ili negativne korelacije.“ (Fisher, 2013:i)

volja je moć zarađivanja“ (Bernstein and Wild 1998, cit. prema Eathington, Todd, Swenson 2005:5-6).

Takav način shvaćanja poslovne klime pretpostavlja određenu razinu povjerenja između kompanija, društva u kojemu one posluju, državnih ili lokalnih vlasti čije zakone moraju poštivati te dobre volje sveukupne zajednice da podupre poslovni napredak kompanije. Dobra reputacija „business-friendly“ države ili područja može dugoročno značiti dobar razvoj poslovanja, ali i jamčiti nova ulaganja. Glavni problem sa ovakvim shvaćanjem poslovne klime je da se on ne može ni na koji način eksplicitno izmjeriti ili procijeniti. Također, kako tvrde Eathington, Todd i Swenson, nematerijalna vrijednost povoljne poslovne klime kao vrijednosti onemogućuje dobru procijenu uspješnosti nekih poslovnih odluka, a i otežava pozivanje donositelja odluka na odgovornost za svoje odluke i njihove posljedice.

Analize poslovne klime se u biti bave svim podacima o unutarnjoj i vanjskoj okolini kompanija koje djeluju na nekom području, kako bi stvorile jednoznačan (najčešće numerički) rezultat koji rangira zemlje i regije s obzirom na njihov odnos prema poslovanju i poticanju privatnog businessa. Zagovaratelji tvrde kako su one u biti koristan alat za brzo razumijevanje ekonomskog stanja i povoljnosti za razvoj poslovanja (odnosila se ona na povoljnu fiskalnu politiku, kvalitetnu i obrazovanu radnu snagu, pristup infrastrukturnim resursima ili bilo što drugo što je ključno za razvoj poslovanja), te olakšavaju potencijalnim investitorima odluke vezane za ulaganja na određenom području.

Kritičari pak tvrde kako su te analize učinile više zla nego dobra, prvenstveno zbog pretjeranog pojednostavljivanja vrlo složenih ekonomskih, društvenih i političkih odnosa. Dodatni problemi vezani za kvantificiranje vrijednosti poslovne klime, a koji se očituju u ad hoc nadodavanju komponenti jednadžbama kojima se te vrijednosti računaju, jesu „loše dizajnirane mjere za te komponente, subjektivna interpretacija indikatora, nekonzistentnost u rangiranju kriterija, potpuno arbitrarne sheme funkcije težine, i propust da se uzmu u obzir regionalne razlike u strukturi industrija. Također, kvantificiranje povoljnosti poslovne klime, te rangiranje država ili regija s obzirom na toliko pojednostavljeno shvaćanje kompleksnih odnosa, implicitno potiče ideju da se rast i razvoj događa samo u rivalstvu sa ostalim zemljama ili regijama“ (Luger, 1996.

cit. prema Eathington, Todd i Swenson 2005:8). Još jedna kritika analiza poslovne klime je problem samoispunjujućeg proročanstva. Naime, mjesta za koja se pretpostavlja da imaju određene attribute koji ih dovode u prednost pred drugim mjestima po pitanju privlačenja novih poslodavaca ili poticanju razvitka postojećih poslova će i imati povoljnije putanje rasta (Erickson 1987, cit. prema Eathington, Todd i Swenson 2005:8).

Što je kreditni rejting?

Kako ne bi došlo do zabune prilikom analize utjecaja korupcije i sistemske korupcije na poslovnu klimu, valja od pojma „poslovne klime“ razlučiti pojam „kreditnog rejtinga“. Iako na prvu ova dva pojma zvuče dosta slično, radi se o različitim pojmovima koji označavaju analizu različitih tipova uvijeta u kojima se odvija poslovanje i ulaganje.

Dok je „poslovna klima“ širi pojam, koji obuhvaća tri prethodno navedene definicije, analize kreditnog rejtinga mogu se definirati kao podvrsta analize poslovne klime, prvenstveno usmjerene na ekonomsko stanje zemlje ili kompanije, tj. njenu mogućnost vraćanja preuzetih kreditnih obveza. One se odnose samo i isključivo na mogućnost zemlje, institucije, kompanije ili osobe da vrati kredite dobivene od izdavatelja kredita po dogovorenim uvjetima. Kreditni se rejting definira kao skup svojstava tražitelja kredita, kao što su položaj, imovina, poslovi i perspektiva, na temelju kojih je moguće donijeti ocjenu o njegovoj kreditnoj sposobnosti (Leko i Mates 1993:253, cit. prema Pavković, 2011:227).

Kreditni rejting je stoga jedna od kvantitativnih manifestacija poslovne klime, usredotočena isključivo na financiranje i momentarna ulaganja, te mogućnost povrata kredita. Ta je računica izrazito bitna za investitore, kreditore, i sve ostale tržišne sudionike (poslovne banke, investicijske fondove, osiguravatelje, mirovinske fondove, druge institucionalne investitore i kompanije), koji koriste ocjene kreditnih rejting agencija pri investiranju i u okviru procjene kreditne sposobnosti klijenata, koji često upravo na temelju izračuna kreditnog rejtinga odlučuju o odobravanju ili neodobravanju kredita ili drugog zajma kompaniji ili državi (Pavković, Vedriš 2011:225).

Kreditni rejting izračunavaju specijalizirane agencije, ali i banke. Pavković i Vedriš (2011:228) definiraju poslovanje agencija za izračun kreditnog rejtinga na slijedeći način:

Osnovna je svrha poslovanja rejting agencija uklanjanje asimetričnih informacija između izdavatelja financijskog instrumenta i potencijalnog investitora, čime se postiže izbjegavanje problema postojanja asimetričnih informacija između dviju strana uključenih u transakciju jer se financijska procjena temelji na primjeni standardiziranih pokazatelja kvalitete. Posljednjih godina rejting se koristi i kao regulatorni instrument za nadzor i regulaciju subjekata i institucija koje posluju na financijskom tržištu. Pri procjeni rizičnosti izdavatelja financijskog instrumenta agencije za kreditni rejting koriste se metodologijom koja analizira javno dostupne podatke vezane uz izdavatelje, ali i podatke koji nisu javno dostupni.

Bitna razlika između šireg pojma „poslovne klime“ i „kreditnog rejtinga“ je ta što razne analize poslovne klime analiziraju i neke nekvantitativne ili nemjerljive vrijednosti koje omogućuju kompaniji ili državi da bolje razvija svoje poslovanje, ili bude dobro okruženje za investiranje i razvoj businessa. Dok je analiza kreditne sposobnosti usredotočena većinom na ekonomske pokazatelje, na primjer tvrtke koja traži financiranje (rast, imovina itd.), analize poslovne klime unutar te iste kompanije će uzeti u obzir i npr. obrazovanje i motiviranost radnika, inovativnost, društveno odgovorno poslovanje kao jamac već spomenute „dobre volje“, i druge faktore koji mogu smanjiti rizik pri kreditiranju takve kompanije.

Pavković i Vedriš tvrde i da su kreditne rejting agencije u posljednje vrijeme predmet brojnih znanstvenih i stručnih istraživanja, posebno zbog činjenice da se navode kao temeljni uzročnici i akteri globalne financijske krize. U njihovu poslovanju postoje i razne etičke, financijske i druge poteškoće i ograničenja kao što su, primjerice, kupovanje rejtinga, naplata naknada od izdavatelja, oligopolska struktura industrije i sl., a njihova temeljna zadaća osiguranja neovisne, objektivne i visoko kvalitetne ocjene na temelju mnogih primjera dovedena je u pitanje (Pavković i Vedriš 2011:226).

Mnogi drugi autori također kritiziraju rad agencija za procjenu kreditnog rejtinga, ta kritika se može pripisati i drugim procjenama poslovne klime, kako tvrde i već spomenuti Luger, i Eathington, Todd i Swenson. Ipak, zbog pripisivanja velikog dijela krivice za svjetsku ekonomsku krizu 2008. godine upravo agencijama kreditnog

rejtinga, mnogi autori su se obrušili upravo na te agencije sa svojim kritikama. Tako na primjer Herwig i Patricia Langohr u knjizi „*The Rating Agencies and Their Credit Ratings: What They Are, How They Work And Why They Are Relevant*“ (Langohr, 2008) prikazuju moć agencija za procjenu kreditnog rejtinga, njihov utjecaj na ekonomske tokove, njihovo odbacivanje odgovornosti¹⁵ od utjecaja svojih procjena, te pomanjkanja državnih i međunarodnih agencija i instrumenata za nadzor industrije procjena kreditnog rejtinga.

Ovaj rad pobliže objašnjava utjecaje koruptivnih djelatnosti na ukupan ekonomski, ali prije svega i socijalni segment poslovne klime, pa će i kreditni rejting kao izrazito kvantificirana inačica analiza samo jednog elementa poslovne klime - kreditne sposobnosti - biti slabo zastupljen u ostatku rada. Podaci o statusu Hrvatske kao države, koji po procjenama agencija kreditnog rejtinga vrlo loše stoji¹⁶ su za potrebe ovog rada prikazani samo kao zavisna varijabla, tj. posljedica i pokazatelj loše ukupne poslovne klime u Hrvatskoj.

Općeniti utjecaji korupcije na poslovnu klimu

Ako uzmemo najopćenitiju definiciju poslovanja: da je poslovanje tj. business pretvaranje nekog kapitala¹⁷ u profit primjenom određenih poslovnih procesa i

¹⁵ Sve vodeće agencije za procjenu kreditnog rejtinga se odriču odgovornosti za moguće posljedice informacija koje oni pružaju, tvrdeći da one nisu preporuke ili prognoze, već samo „mišljenje“. Npr u svom vodiču za razumijevanje kreditnog rejtinga, Standard & Poors kao najveća svjetska aencija za procjenu kreditnog rejtinga tvrdi: „za razliku od drugih vrsta mišljenja, kao što su ona koja pružaju liječnici ili odvjetnici, mišljenja o kreditnom rejtingu nisu namijenjena tome da budu prognoze ili preporuke. Umjesto toga, one su prvenstveno namijenjene tome da pruže investitorima i sudionicima tržišta informacije o relativnom kreditnom riziku davatelja kredita i individualnim zajmovima koje agencija procijenjuje“, (Standard & Poors, 2012)

¹⁶ Agencija za procjenu kreditnog rejtinga Standard & Poor's snizio je u siječnju 2014. godine kreditni rejting Hrvatske sa BB+ na BB, popularno nazvanu „smeće“. Prema kriterijima te agencije kategorije kreditnog rejtinga se kreću od AAA do D, pri čemu su AAA, AA, A, BBB i BBB- investicijske, a BB+, BB, B, CCC, CC, C i D špekulativne ocjene. Ocjena BB za Hrvatsku znači „manje ranjiva u kratkoročnim, ali se suočava sa velikim i dugotrajnim nesigurnostima koje štete poslovnim, financijskim i ekonomskim uvjetima“ (Standard & Poors, 2012)

¹⁷ U klasičnim ekonomskim teorijama Adama Smitha, faktori proizvodnje dijele se na zemlju, rad i kapital (u smislu alata i ostalih sredstava potrebnih za proizvodnju). U novijim radovima poduzetništvo se uzima

preuzimanjem određenih rizika, tada dobivamo dvije točke u kojima korupcija javnih službi može štetiti poslovanju: uništavanjem, otimanjem ili na drugi način činjenjem štete kapitalima koji su potrebni za poslovne cikluse i razvoj, i utjecajem na poslovne i proizvodne procese.

Što se tiče kapitala, za analizu utjecaja korupcije na poslovnu klimu promatrat ćemo tri vrste kapitala: ekonomski kapital, ljudski kapital i socijalni kapital¹⁸.

Pod *ekonomskim kapitalom* misli se na financijske, novčane štete koje nastaju određenim koruptivnim aktivnostima (pronevjerom, krađom). Štete na ekonomskom kapitalu mogu se podijeliti na dvije vrste: direktnu ekonomsku štetu i indirektnu/posljedičnu ekonomsku štetu. Prva je ona šteta koja se može točno ili blisko procijeniti. Ona je eksplicitno mjerljiva te se može bez uvođenja dodatnih parametara izmjeriti. Primjer za takvu vrstu štete je preplaćivanje određenih poslova čije troškove plaćaju porezni obveznici, na korist onoga tko je izvršitelj takvog posla, i onoga tko je primio određenu stimulaciju kako bi upravo tom izvršitelju dodijelio taj posao po povlaštenoj tarifi. Jedan od najpoznatijih slučajeva ovog tipa u Hrvatskoj zasigurno je afera Tuneli, kada su zbog preplaćivanja poslova bojanja tunela Sv. Rok i Mala Kapela, za koje je prvo sudsko vještačenje utvrdilo da su preplaćeni 22 milijuna kuna¹⁹, tj. u ugovorima o izvršenju poslova stoji kako bojanje betonske površine tunela košta 45-49 kuna po kvadratnom metru, dok je tvrtka Skladgradnja za njih naplaćivala 60-60 kuna. Kako radovi iz tog ugovora nisu obavljeni (a novac je bio uplaćen), sklopljen je novi ugovor sa istom tvrtkom koja je u novom ugovoru podigla cijenu po metru kvadratnom na 223 kune. Na taj način su Hrvatske autoceste direktno oštećene za 22 milijuna kuna.

kao četvrti faktor proizvodnje, tj. ideje poduzetnika pri stvaranju novih proizvoda iz postojećih kapitala pokreću ekonomiju i stvaraju nove procese proizvodnje (Joseph Shumpeter je jedan od teoretičara koji zagovaraju inovativnost kao osnovnu odliku poduzetnika) (Dabić 2013)

¹⁸ U ovu analizu se mogu uključiti i druge vrste kapitala, npr. ekološki (štete počinjene nad okolišem nastale kao posljedica korupcije i utjecaj istih na poslovnu klimu), fizički kapital (štete počinjene nad pokretnom i nepokretnom imovinom, osobito sredstvima za rad npr. strojevima, zgradama itd., te utjecaj istih na poslovnu klimu), no ovaj rad se ograničava samo na gore navedene tri vrste kapitala

¹⁹ Kasnije je izvršeno još jedno vještačenje, koje je tvrdilo da poslovi ipak nisu preplaćeni, a nakon što su građevinski fakulteti u Zagrebu, Rijeci i Osijeku odbili raditi treće vještačenje, odradilo ga je Tehničko veleučilište u Zagrebu, te ustvrdilo da ne postoji jedinstvena cijena bojanja tunela po kvadratnom metru, pa se stoga ne može ocijeniti jesu li ti poslovi preplaćeni ili ne.

Druga vrsta ekonomske štete je *neizravna ili posljedična ekonomska šteta*. Ona nastaje kada se određenim koruptivnim aktivnostima onemogućiti poslovanje, razvoj ili projekti određenog poduzeća, a koji su mogli ostvariti značajan profit. Ta šteta se rijetko kad može točno procijeniti, jer su djela korupcije onemogućila da se određeno poslovanje obavi, a koliko bi se brzo i kvalitetno to poslovanje obavilo i koji profit bi poduzeće ostvarilo je nešto što nije moguće predvidjeti. Ipak, takve posljedice korupcije imaju duže, teže i dalekosežnije posljedice od izravne krađe ili pronevjere jer se često, kako bi se stekla izravna dobit od nekoliko milijuna ili desetaka milijuna kuna, uništavaju poduzeća čija vrijednost je bila nekoliko puta veća, a potencijal za zaradu i razvoj poduzeća uistinu nerazmjerno velik. Primjeri takve prakse su bili osobito brojni u vrijeme pretvorbe i privatizacije, kada je na tisuće poduzeća opljačkano radi relativno male zarade u odnosu na štetu koja je počinjena ne samo poduzećima i radnicima, već i cjelokupnoj ekonomiji. Među najpoznatijim slučajevima takve prakse zadnjih godina je INA, hrvatska naftna kompanija. Privatizacija INA-e je započela 2003. godine u četvrtoj fazi privatizacije (Gregurek, 2001:162) kada su se počele privatizirati velike javne tvrtke. Potpisivanjem loših sporazuma, spornom kupnjom dionica na stranim tržištima te izglednim koruptivnim radnjama²⁰ do 2011. godine mađarski MOL je postao vlasnikom 47,47% dionica INA-e, te je izmjenom Ugovora o međusobnim odnosima dioničara broj članova nadzornog odbora Ine povećan sa sedam na devet, pri čemu je MOL-u pripalo pet mjesta, Vladi tri i predstavnicima radnika jedno, s tim da predsjednika NO-a određuje Vlada, dok Uprava INA-e ima šest članova, od kojih tri predstavljaju Vladu i tri MOL, a MOL predlaže predsjednika Uprave. MOL-u su tako pripala upravljačka prava u INA-i. Posljedice za samu kompaniju, ali i hrvatsko gospodarstvo su nesagledive. Samo u ekonomskom smislu proizvodnja i zarada od proizvodnje nafte i naftnih derivata su značajno pale. U kolovozu 2013. godine hrvatska je Vlada, nezadovoljna upravljanjem u INA-i, imenovala pregovarački tim na čelu s ministrom gospodarstva Ivanom Vrdoljakom i članom Mladenom Pejnovićem, ravnateljem Državnog ureda za upravljanje državnom imovinom (DUUDI). U okviru za

²⁰ Bivše premijeru Ivi Sanaderu je suđeno za primanje mita od predsjednika uprave MOL-a Zsolta Hernádia u aferi INA-MOL. Sanader je navodno primio 10 milijuna eura mita uoči prve izmjene i dopuna Ugovora o međusobnim odnosima dioničara INA-e 2008. godine, čime je MOL dobio većinu upravljačkih prava u INA-i. O pravomoćnosti presude te žalbama na presudu trenutno raspravlja Vrhovni sud.

pregovore navodi se kako je ukupna proizvodnja nafte i plina u Hrvatskoj od 2009. do 2012. pala za 14,2 posto, dok je prodaja derivata na hrvatskom tržištu pala za 24 posto, a na okolnim tržištima za 22 posto. Upozorava se i na pad prerade u rafinerijama INA-e, na pad investicija s oko 3,1 milijarde kuna u 2009. na 1,28 milijardi kuna prošle godine, itd. Posebno se zabrinjavajućim ocjenjuju prošlogodišnji rezultati poslovanja: 62 posto manja ukupna dobit, 17 posto niža realizacija kapitalnih investicija, 35 posto niža proizvodnja nafte i plina, 30 posto veći uvoz sirovina/naftnih derivata i 29 posto veći uvoz prirodnog plina²¹.

Gubitak *ljudskog kapitala* je jedna od najporažavajućih posljedica lošeg upravljanja kako za kompaniju, tako i za državu. Pojam ljudskog kapitala, suprotan tradicionalnim shvaćanjima kapitala (zemlja, novac i rad) u ovakvom socio-ekonomskom kontekstu podrazumijeva produktivni potencijal znanja i aktivnosti pojedinca (Vodopija 2006:23) odnosno, ukupnost znanja, kompetencija, osobnih atributa koji uključuju kreativnost i kognitivne sposobnosti, a koje se koriste u svrhu proizvodnje ekonomske dobiti. Ulaganje u ljudski kapital je važan dio razvoja bilo kojeg poduzeća, jer se znanja i vještine potrebne za obavljanje posla specifičnog za određeno radno mjesto prenose gotovo isključivo unutar poduzeća. Također, konstantna edukacija, kreativno rješavanje problema i inovativnost u proizvodnji ili uslugama donose izravne dobiti poduzeću (patentiranje noviteta, bolje upravljanje i iskorištavanje vremena, resursa i radne snage, certificiranje i ostale vrste dodane vrijednosti koji proizvod nosi). Gubitak ljudskog kapitala odnosi se na ili prestanak ili značajno smanjivanje takve intelektualne djelatnosti uslijed prestanka ulaganja u ljudski kapital, ili na odlazak dobro obučanih, intelektualno sposobnih i kreativnih ljudi iz poduzeća. U slučaju INA-a, preuzimanjem od strane mađarskog MOL-a, mnogi visokoobrazovani i kvalitetni ljudi su otišli u druge kompanije ili promijenili zanimanje, jer zbog mađarskog kadroviranja u INA-i za njih više nije bilo mjesta, a smanjivanjem profita i proizvodnje nestala su i sredstva za njihov profesionalni razvoj (Domazet, 2011). Na razni države, obrazovanje visokokvalitetne radne snage koja je spremna raditi vrlo zahtjevne zadatke, te ići u korak sa inovacijama je vrlo dug i skup proces. Odlazak

²¹ Kompletanu kronologiju privatizacije INA-e i odnosa INA-MOL pogledati na internetskom portalu Poslovni dnevnik: Kronologija odnosa Ine i Mola: 10 godina od strateškog partnerstva do razlaza (Poslovni dnevnik/Hina, 2013)

takve radne snage u inozemstvo (tzv. brain drain ili odljev mozgova) ili propadanje njihovog znanja zbog nemogućnosti pronalaska posla veliki je gubitak ne samo već uložених sredstava, već i potencijala za razvoj koji ti ljudi nose.

*Društveni, tj. socijalni kapital*²² predstavlja rezultat primjene aktualnih i potencijalnih resursa društvenih mreža i skupina kojom njihovi pripadnici olakšavaju postignuće vlastitih ciljeva (Dragojević, 1998). On predstavlja, najjednostavnije rečeno, povjerenje koje vlada u određenom društvu, povjerenje da se i ostali ravnaju po istim normama i vrijednostima, te da zakoni i institucije štite upravo te vrijednosti. On omogućuje pojedincu, skupini ili poduzeću da skрати i olakša procese donošenja odluka i djelovanja jer vjeruje da ga druga strana u dogovoru neće „izdati“, ta da, ako ga i druga strana razočara, sustav u kojem se njihova interakcija odvija brzo i efikasno rješava i sankcionira kršenje povjerenja. Definicija sociokulturnog kapitala prema Velimiru Šonji sličі definiciji gore opisanog društvenog kapitala. Po njemu, veća ili manja „količina“ društvenog kapitala neće direktno odrediti gospodarski rast, nego skup neformalnih normi čini određeni oblik ponašanja isplativim (Štulhofer, Šonje, 1998:101). Manjak ili gubitak socijalnog kapitala uzrokuje dvije vrste posljedica: strah i nepovjerenje prema sklapanju dogovora, i rast broja i specifičnosti administrativnih koraka koji osiguravaju poštivanje dogovora. Obje posljedice značajno usporavaju rast i razvoj gospodarstva, gomilaju administraciju i terete sudstvo, stvaraju ozračje nepovjerenja i obeshrabruju poduzetništvo. U istraživanju Aleksandra Štulhofera pod nazivom „Percepcija korupcije i erozija društvenog kapitala u Hrvatskoj 1995. – 2003.“ (2005) ustanovljeno je kako se doista događa, ali i nastavlja trend pada društvenog kapitala, pri čemu od čimbenika obuhvaćenih u tom radu, negativnoj je dinamici društvenog kapitala, kroz mrvljenje povjerenja u institucije, najsnažnije i najkonzistentnije pridonijelo intenziviranje percepcije javnosti o raširenosti korupcije među državnim službenicima. Efekt je značajan, ali vrlo ograničen. Percepcija korupcije, naime, značajno djeluje na dvije od

²² Ovdje pod pojmom socijalnog kapitala podrazumijevam definiciju Roberta Putnama da je socijalni kapital „kolektivna vrijednost svih socijalnih mreža i sklonosti ljudi da zbog tih mreža čine nešto jedni za druge“ (Putnam, 2000). Ukratko, tu se radi o povjerenju ljudi međusobno i o povjerenju ljudi u državu, a na kojem se temelje odnosi u društvu, u dobroj vjeri opće recipročnosti – da će nam druga strana vratiti učinjenu uslugu. Ukoliko se svaki korak u ljudskim i poslovnim odnosima mora zakonski definirati zbog manjka društvenog povjerenja, tada se gomila administrativni posao, usporava svaki posao, te se gomilaju sudski sporovi kada jedna od strana prekrši svoje obveze

triju mjerenih dimenzija (uopćeno povjerenje, povjerenje u institucije i civilna umreženost), ali se vrijednost samo jedne od njih (povjerenje u institucije) znatno smanjila u praćenom razdoblju. Kako ovo istraživanje nije pratilo trendove u povjerenju u poslovanju u navedenom razdoblju, nemamo konkretne podatke o razini povjerenja prema npr. poslodavcima ili poslovnim partnerima, no u svakom slučaju, pad povjerenja prema institucijama pokazuje dovoljno zabrinjavajuće trendove u društvu općenito.

Ako ove tri vrste šteta koje sistemska korupcija u državi čini poslovnoj klimi povežemo sa tri vrste definicija poslovne klime po Eathingtonu, Toddu i Swensonu, dobit ćemo ciklus korupcije i propadanja poslovnih prilika:

Tabela 5 - Ciklus korupcije i propadanja poslovnih prilika:

KORUPCIJA JAVNIH SLUŽBI		Vrsta štete u državi		Vrste poslovne klime Eathington, Todd, Swenson		Utjecaj šteta na vrstu poslovne klime		KORUPCIJA JAVNIH SLUŽBI
		Gubitak ekonomskog kapitala	→	Utjecaj na uvjete za razvoj poslovanja	Smanjeni poticaji i davanja,manjak poticajnih javnih politika, smanjene investicije u obrazovanje, infrastrukturu itd.			
			→	Utjecaj na rezultate poslovanja	Veći porezi i ostala potraživanja, manje javnih natječaja, skuplji najam prostora, rast nezaposlenosti, smanjena produktivnost			
			→	Utjecaj na reputaciju zemlje	Investitori ne žele poslovati u zemlji u kojoj moraju plaćati visoke poreze i davanja, a da za to ne dobivaju bolje uvijete			
		Gubitak ljudskih kapitala	→	Utjecaj na uvjete za razvoj poslovanja	Manjak obrazovane radne snage potrebne za razvoj			
			→	Utjecaj na rezultate poslovanja	Manjak ideja, inicijativa i patenata, usporavanje razvoja, veća ulaganja u dodatno obrazovanje novih kadrova			
			→	Utjecaj na reputaciju zemlje	Odlazak najboljih kadrova iz zemlje pokazuje krajnje nepovoljne investicijske prilike			
		Gubitak socijalnog kapitala	→	Utjecaj na uvjete za razvoj poslovanja	Inertnost građana i nezainteresiranost za sudjelovanje u politici i sudjelovanje u donošenju odluka			
			→	Utjecaj na rezultate poslovanja	Dugotrajni i skupi procesi ostvarivanja prava ili obveza kroz sporu i opširnu birokraciju, gubici, kašnjenja u poslovanju, nelikvidnost			
			→	Utjecaj na reputaciju zemlje	Investitori ne žele poslovati sa državom ili tvrtkama sa kojima nemaju pozitivan i povjerljiv odnos			

Gore navedena tablica u kratkim crtama objašnjava procese koje korupcija javnih službi ima na poslovanje. Vidljivo je da je korupcija puno skuplji proces nego što se to može izračunati jednostavnim zbrajanjem pronevjerenih milijuna ili opljačkanih poduzeća. Najveći problem takvog procesa je upravo to što je on cikličan – on ne staje na posljedicama opisanim u krajnje desnom stupcu tablice. Naprotiv, te posljedice sa sobom povlače novi val korupcije ili malverzacija, od utaje poreza, neisplate plaća, korupcije u svrhu ubrzavanja administrativnih ili sudskih procesa, prijevara itd.

Kako je već opisano u poglavlju *Povezanost politike i korupcije u tranzicijskim zemljama* (str. 18), Hrvatska ima dugu i kompleksu osnovu za razvoj sistemske korupcije, no u analizi trenutnog stanja možemo reći da je glavni okidač za cikličke procese korupcije kojima smo danas svjedoci bila pretvorba i privatizacija koja je započela sredinom 90-tih godina te uzrokovala prvi veliki val korupcije i pljačke javnih poduzeća. Posljedice po Hrvatsku koje vidimo danas rezultat su dugotrajne, sistemske korupcije koja je omogućila da se ovaj ciklus negativnih posljedica okreće do te mjere da je Hrvatska postala „kriminalizirana država“ po ranije navedenoj Legvoldovoj teoriji. Upletenost najviših državnih dužnosnika, uključujući i bivšeg premijera Sanadera, više bivših ministara, predsjednika Hrvatske gospodarske komore Nadana Vidoševića te cijelog niza visoko rangiranih političkih dužnosnika u velike i skupe afere samo potvrđuje pozicioniranje Hrvatske u tu kategoriju Legvoldove podijele.

Slijedeće poglavlje predstavlja podatke koji svjedoče posljedicama takve razine korupcije na poslovnu klimu prema tri koncepta tog pojma Eathingtona, Todda i Swensona: na opće društvene uvijete koji pogoduju razvoju poslovanja u Hrvatskoj, na samo poslovanje, te na ugled države u međunarodnoj zajednici.

Poslovna klima u Hrvatskoj prema konceptima Eathington, Tood i Swenson

Utjecaj korupcije na ukupnu mjeru rasta ili „zdravlja“ businessa u Hrvatskoj

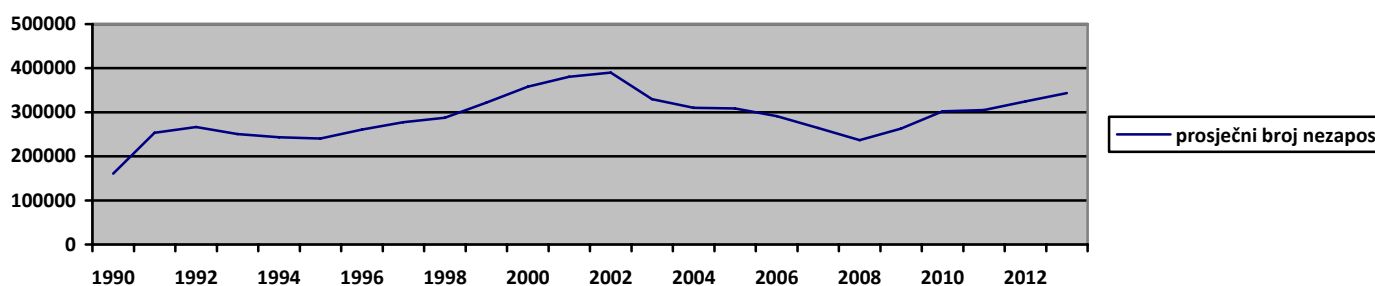
Prema navedenim autorima, ekonomski pokazatelji poslovanja u državi se mogu smatrati poslovnom klimom. U te opće pokazatelje spadaju npr. rast ili pad

zaposlenosti, rast ili pad produktivnosti i širenje poslovanja. Kao dodatne parametre možemo uzeti i odnos vrijednosti uvoza i izvoza, broj propalih poduzeća i poduzeća u stečaju, broj registriranih patenata, vanjski dug, nelikvidnost u plaćanju i iznos domaćih i stranih investicija.

Za Hrvatsku, vrijednosti navedenih parametara kroz razdoblje od samostalnosti do danas su slijedeće:

Nezaposlenost:

Graf 3 - Broj prijavljenih nezaposlenih osoba u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje od 1991. do 2013. godine²³

Stopa registrirane nezaposlenosti u listopadu 2013. iznosila je 20,3 % (naspram stopi od 19,1 % u prethodnome mjesecu), te se trend rasta nezaposlenosti nastavlja.

Među ovim podacima možemo vidjeti dvije krize zaposlenosti koje su pogodile Hrvatsku od njene samostalnosti. Kriza gospodarstva koja je uzrokovala brzi rast i veliku stopu nezaposlenosti sredinom i krajem 90-tih godina može se pripisati prije svega tranziciji sa socijalističkog na kapitalistički model gospodarstva, odnosno procesima pretvorbe i privatizacije. Kako je pretvorba i privatizacija u Hrvatskoj izvedena u vrlo kratkom vremenu, vrlo korumpirano i, uspoređujući sa zemljama srednje Europe, dosta neuspješno. Vojnić i Veselica već 2000. godine uočavaju razlike u trendovima razvoja među tranzicijskim zemljama koje su vidljive i danas: „Među europskim zemljama u tranziciji posebno se ističe Poljska koja je prva dostigla i

²³ Za godine 1990. do 2012 podaci preuzeti sa internetskih stranica HZZ-a: Kretanje broja nezaposlenih osoba od 1952. godine (statistika.hzz.hr), a za 2013. godinu sa stranica HZZ-a: Registrirana nezaposlenost (statistika.hzz.hr)

premašila predtranzicijsku razinu BDP-a, a osim Poljske koja će u godini 2000. zamjetno nadmašiti onu razinu razvitka koju je imala prije početka tranzicije u 1989. godine, najbolja tranzicijska ostvarenja se zapažaju u Sloveniji u Mađarskoj, Slovačkoj i u Republici Češkoj. Bugarska, Rumunjska i Hrvatska zamjetno zaostaju za spomenutim zemljama“ (Veselica, 2000). Prema istraživanju Aleksandra Štulhofera (1999), javna percepcija uspješnosti i pravednosti procesa privatizacije prikazuje poražavajući učinak privatizacije na Hrvatsko gospodarstvo. Što se tiče utjecaja na sigurnost zaposlenja, očuvanje radnih mjesta je trebalo biti najviši prioritet i cilj privatizacije (93% ispitanika je navelo očuvanje radnih mjesta kao najvažniji cilj privatizacije), a 80% ispitanika tvrdi kako upravo taj cilj nije ostvaren. Pretvorbom vlasništva sva poduzeća postaju dionička društva ili društva ograničene odgovornosti s poznatim titularom vlasništva. Sva su poduzeća podijeljena na dvije grupe. U prvoj su grupi velika poduzeća za koje je država ocijenila da imaju strateško značenje (INA, HEP, HŽ, HPT, HRT, Hrvatske šume, Hrvatske ceste), koja su u izravnome vlasništvu države i koja nisu uključena u proces privatizacije. Sva su ostala društvena poduzeća ušla u proces koji se odvijao u dvije faze. Privatizacija je obuhvatila oko 4.000 poduzeća, u ukupnoj vrijednosti 20 milijardi USD (Gregurek 2001:157). Kako su se tijekom privatizacije mnogi novi vlasnici okoristili potencijalima privatiziranih poduzeća, usitnjavanjem i prodajom najčešće poslovnih prostora, građevinskih objekata, dijelova opreme, pa i tržišta, a o uposlenicima nitko nije vodio brigu, dotadašnji uposlenici su kao tehnološki višak ostajali bez posla, a to se vratilo državi u obliku sve duže liste nezaposlenih. Postali su realan makroekonomski, strukturni problem (Gregurek 2001:183).

Druga kriza zaposlenosti došla je sa velikom svjetskom ekonomskom krizom koja je počela 2008. godine. Hrvatska je u vrijeme izbijanja krize bila pod vlašću HDZ-a i koalicijskih partnera u drugom mandatu, te je tadašnji premijer Sanader, unatoč tome što su ostale zemlje Europe i regije već počele provoditi antirecesijske mjere, odbijao priznati da recesija prijeti i Hrvatskoj. Vlada je odbijala i donijeti nepopularne mjere štednje kako ne bi izgubila na popularnosti prije lokalnih izbora 2009. godine, čime je značajno smanjila mogućnost hrvatskog gospodarstva da se zaštiti od daljnje recesije. Iznenadnom ostavkom premijera Sanadera, strana ulaganja su trenutno pala (Crobex je zabilježio trenutačan pad od 4,5%). Dok se nova premijerka Kosor trudila snaći u novoj ulozi, ukupna industrijska proizvodnja u lipnju 2009. pala je za 13.7%, a broj zaposlenih

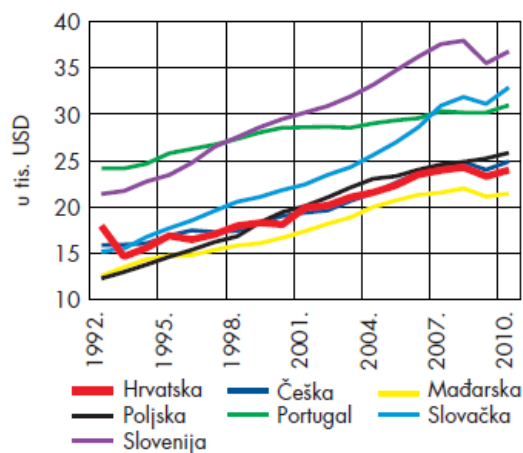
u istom sektoru za 9.5% u odnosu na isti mjesec prethodne godine. Kako kriza traje, privatna poduzeća propadaju, a racionalizacijom javnog sektora i javni službenici (u puno manjoj mjeri, doduše) ostaju bez posla, opća nezaposlenost neumoljivo raste, te se trend održava već sedmu godinu. Iako je okidač za snažnu i dugotrajnu krizu bila kriza u SAD-u, ona je dala samo početni impuls za pad gospodarstva, a time i pad zaposlenosti, u Hrvatskoj su već postojali uvjeti za takav razvoj događaja. To valja zahvaliti brojnim okolnostima. Uz tranziciju, ratna razaranja i kriminalno provedenu privatizaciju, pogrešno koncipirana ekonomska politika (usmjerena na stabilnost cijena i tečaja umjesto na razvoj) koja se u bitnome nije mijenjala od osamostaljenja, pa i ranije, pokazuje se kao glavni uzrok trenutačne situacije (Mlikotić, 2010:9).

Produktivnost

Produktivnost se matematički računa kao omjer ukupne proizvodnje, najčešće BDP-a, i broja zaposlenih, odnosno sati rada. Rast produktivnosti je normalan proces. On dolazi sa vremenom, prilagodbom novim tehnologijama i napretkom u organizaciji poslovanja. Rijetko se događa da produktivnost na razini zemlje drastično pada. To se događa samo u situacijama velikih kriza, kao posljedica pada zaposlenosti (produktivnost generalno pada brže od zaposlenosti: veliki pad produktivnosti zbog npr. recesije, manjka potražnje ili manjka sirovina dovodi do stvaranja viška radne snage). Kako za Hrvatsku (prvenstveno zbog loše evidencije zaposlenih u javnim službama, satnice i prekovremenih sati rada) ne postoje podaci o stvorenoj vrijednosti po satu rada, najbliži relevantni podatak je onaj o stvorenoj vrijednosti po zaposlenom. Podaci Svjetske banke pokazuju kako je produktivnost svakog zaposlenog u Hrvatskoj u posljednjih dvadeset godina rasla, ali puno slabijim intenzitetom nego u drugim postsocijalističkim zemljama:

Graf 4 - Uspredba produktivnosti od 1992. do 2010. godine između Hrvatske i drugih tranzicijskih zemalja (RBA, 2012)

BDP po zaposlenom (konstantne cijene 1990. PPP)

Produktivnost je vrlo relativna mjera, te ovisi o mnogim faktorima, od osobne i psihološke prirode, do pojedinih politika (npr. državnih poticaja, fiskalne politike, zaštite zaposlenih na bolovanju ili porodiljnom dopustu, socijalne i zdravstvene sigurnosti, obrazovanja...) do velikih makroekonomskih trendova (rast ili pad nezaposlenosti) i uvjeta rada (godišnji sistematski pregledi, radno okruženje, odnos sa nadređenima i kolegama, dodatne pogodnosti, dodaci na plaće, uređenje radnog prostora, prisutnost mobinga, količina posla, satnica, strah od otkaza...)(Herman i Petričević, 2011). Na mnoge od tih faktora utječe pojedinačna ili sistemska korupcija. U osnovnim crtama, sistemska korupcija je vrlo skupa. Država troškove mora pokrivati iz raznih izvora, npr. ubirati više poreza od poreznih obveznika i kroz sustav PDV-a, naplaćivati razne usluge, povećavati cijene administrativnih troškova te preraspodjelom resursa oduzimati sredstva javnim službama. Sve to šteti javnim dobrima poput zdravstva, socijalne sigurnosti, te oštećuje privatna poduzeća, koja stoga moraju štedjeti na pogodnostima za zaposlene, te u konačnici smanjivati opseg proizvodnje i otpuštati radnike. Također, strah od otkaza ili neisplate plaća utječe na smanjenje produktivnosti, a što može biti posljedica sistemske korupcije države. Pojedinačni slučajevi korupcije, pronevjera novca, neodjeljivanje zasluženih promaknuća, mobing, primanje ili davanje mita, kao i ostali oblici korupcije unutar privatne ili javne tvrtke mogu smanjiti produktivnost radnika, i to iz nekoliko razloga. Prvo, loša preraspodjela sredstava ili krađa novca iz kompanije onemogućava ulaganja u razvoj i napredak, bolje materijale i alate ili poticaje i bolje uvijete rada za radnike, te uzrokuje rizik od odlaska kvalitetne

radne snage, što znači gubitak i financijskog, i ljudskog kapitala. Drugo, loša preraspodjela radne snage (npr. primanje ili davanje mita u svrhu nezasluženog davanja ili dobivanja boljeg radnog mjesta) uzrokuje sustavne gubitke u kompaniji davanjem ovlasti nekompetentnim osobama, a propadanje potencijala za razvoj kompanije koji je mogla ostvariti kompetentna osoba koja zbog koruptivne djelatnosti nije dobila zasluženno mjesto.

Dugovi

Kvaliteta i uspjeh poslovanja države, državnih i privatnih poduzeća očituju se količinom dugova koje su ove tri skupine moraju podmiriti svojim kreditorima. Prezaduženost zemlje, ali i građana je jasni pokazatelj da ulaganja u tu zemlju nisu isplativa. Zemlja koja mora većinu prihoda iskoristiti za otplatu dugova umjesto u rast i razvoj svojih postojećih sustava, unaprjeđenje poduzetništva i ekonomije općenito te unaprjeđenje kvalitete života građana nije prva na listi potencijalnih investitora, kojima je prvi cilj isplativost vlastitog ulaganja. Hrvatski dug nije nastao preko noći, on je rezultat ne samo korupcijskog ciklusa, već i vrlo lošeg i nerazboritog odlučivanja. Do 2001., glavni izvor vanjskog zaduživanja su predstavljale posudbe domaćeg javnog sektora te posudbe privatnog sektora za koje je jamčila država. U razdoblju koje je slijedilo neposredno nakon privatizacije bankarskog sustava dolazi do sustavnog zaokreta: između 2002. i 2005. raste kreditiranje privatnog domaćeg sektora privatnim stranim izvorima. Upravo u navedenom razdoblju Hrvatska prelazi iz srednje u visoko zaduženu zemlju. Vanjski dug je u periodu od 1999. do 2005. rastao po prosječnoj stopi od 16% godišnje. Inozemni je dug 1993. iznosio tek 14,4% BDP-a, nakon čega je dramatično rastao, a 2010. probijena je psihološka granica; ukupni vanjski dug premašio je vrijednost BDP-a. U izvješću Europske komisije za 2011. ističe se kako je ključna vulnerabilna točka hrvatskog gospodarstva upravo vanjski dug. Izvješće Europske komisije ne predstavlja izdvojeno stajalište, jer je takav stav izražen u više izvješća i dokumenata financijskih institucija. Potrebno je također istaknuti kako su nepovoljni odnosi tečaja utjecali na povećanje vanjskog duga. Od dva postotna boda rasta u odnosu na 2009., slabljenje tečaja eura prema američkom dolaru i švicarskom franku, uzrokovalo je povećanje inozemnog duga za oko 0,9 milijardi eura. Navedena je pojava najviše pogodila sektor poduzeća (zbog visine njihova zaduženja), no gledajući po ukupnoj vrijednosti promjene najviše su pogođene poslovne banke (zbog visokog udjela

švicarskog franka) i središnja država (13,2% javnog duga denominirano je u američkim dolarima) (Benolić, 2012:125).

Investicije

Uz sve navedene probleme, nije neobično što investitori teško dolaze u Hrvatsku. Bojazan da će morati platiti mito radi dobivanja nužnih usluga ili dozvola navela je ukupno 5,6 posto poduzetnika u Hrvatskoj da odustanu od većih investicija u 2011. godini. To ukazuje na multiplikativni učinak koji korupcija može imati s potencijalno katastrofalnim posljedicama za gospodarski rast i razvoj, posebno u situaciji kada samo manji dio poslovnog sektora može uopće razmišljati o većim ulaganjima. Strah od kriminalnih događaja ima važnu ulogu kod donošenja poslovnih odluka o većim investicijama. Premda se opažaju razlike po ekonomskim sektorima, u prosjeku 8,1 posto poduzetnika u Hrvatskoj izjavljuje da je odustalo od većih ulaganja 2011. godini zbog straha od kriminala. Oko tri četvrtine (74,7 posto) poslovnih subjekata u Hrvatskoj koristi barem jednu mjeru zaštite protiv kriminala, dok svega 40% ima neku vrstu police osiguranja koja ih štiti od ekonomskih posljedica kriminala. Korupcija zajedno s ostalim oblicima kriminala predstavlja značajan teret ekonomskom razvoju u Hrvatskoj (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013:7).

U posljednjih 20 godina, izravne strane investicije u Hrvatsko gospodarstvo su bile slijedeće:

Tabela 6 - Izravne strane investicije u Hrvatsku od 1993. do 2012. godine (Hrvatska narodna banka, 2014):

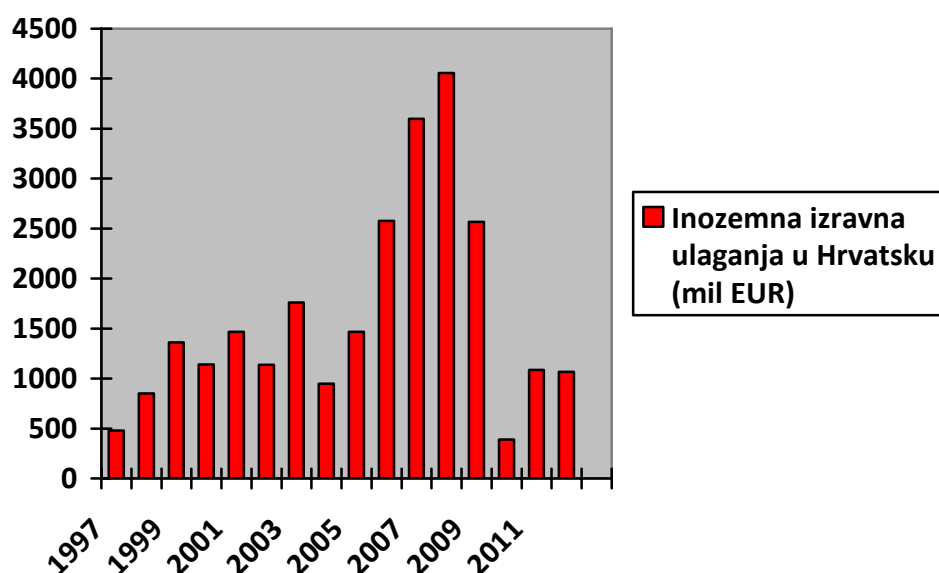
godina	Iznos inozemnih izravnih ulaganja (u mil. EUR)
	FDI
1993.	101,0
1994.	92,8
1995.	79,1
1996.	382,1
1997.	480,2
1998.	849,7
1999.	1.362,9
2000.	1.140,6
2001.	1.467,5
2002.	1.137,9
2003.	1.762,4
2004.	949,6
2005.	1.467,8
2006.	2.575,6
2007.	3.600,3
2008.	4.055,5
2009.	2.566,8
2010.	389,1
2011.	1.087,1
2012.	1.066,0

Od 1993. godine, inozemna izravna strana ulaganja iznose 25,6 mlrd. €. Takav iznos bi trebao rezultirati bar nekim pozitivnim efektima koje nose inozemna izravna ulaganja u drugim zemljama. Kada strani investitori ulažu u drugu zemlju, od tih se ulaganja očekuju određene koristi po domaću ekonomiju. Samo pod izravne dobrobiti stranih investicija ubrajaju se (Martišković, Vojak, Požega 2012:129):

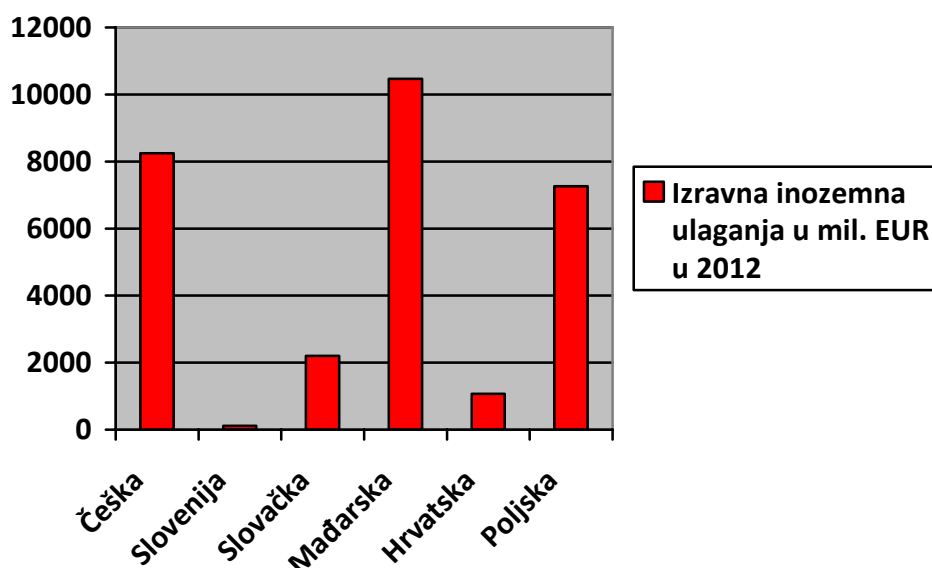
- a) povećanje bruto investicija u nacionalnoj ekonomiji;
- b) povećanje zaposlenosti i povećanje dohodaka domaće radne snage;
- c) povećanje poreznih prihoda države;
- d) pozitivan utjecaj na bilancu plaćanja zemlje primatelja;
- e) transfer novih tehnologija.

Jedan od brojnih razloga zašto inozemna izravna ulaganja u RH nisu rezultirala očekivanim boljim efektima za nacionalnu ekonomiju je i način trošenja stranih izravnih ulaganja. Hrvatska je, osobito od 2003. godine do danas, prodavala svoje udjele u vlasništvu u našim najvećim kompanijama te ostvarivala značajne kapitalne prihode. Problem je u činjenici da se ta sredstva nisu usmjeravala za poticanje novih investicija, već se njima nadoknađivao manjak sredstava u državnom proračunu, čime se sprječavalo da država ne bankrotira. Kapitalnim prihodima od FDI se ne smije i ne treba financirati tekuća potrošnja, već ih treba usmjeriti u produktivne investicije koje rezultiraju povećanjem nacionalne konkurentnosti na stranim tržištima (Martišković, Vojak, Požega 2012:134). Kako je korupcija uvelike odgovorna za proračunske rupe koje se moraju krpiti na ovaj način, možemo reći da je i samo loše upravljanje novcem od prodaje udjela u velikim hrvatskim kompanijama i posljedica iste. Strani investitori očekuju da će novcem koji je država dobila do prodaje poboljšati određeni investicijski i infrastrukturni uvjeti za daljnja ulaganja, ali kako se to ne događa interes drugih investitora slabi. Tako je Hrvatska 2010. i 2012. godine imala najmanji iznos stranih investicija od poslijeratne 1996. godine, i to najmanje među posttranzicijskim zemljama srednje Europe, pri čemu je jedino Slovenija imala manje investicija:

Graf 5 - Inozemna izravna ulaganja u Hrvatsku u mil. EUR (Hrvatska Narodna Banka, 1. tromjesečje 2014:55)

Graf 6 - Inozemna izravna ulaganja u zemlje usporedivih značajki u mil. EUR, 2012 (Hrvatska Narodna Banka, 1. tromjesečje 2014:55)

Najviše mjesta u medijima pak dobivaju primjeri velikih stranih investicija koje su propale ili završile u velikim problemima. Primjer za to je slučaj IKEA Hrvatska. Švedska tvrtka specijalizirana za proizvodnju i prodaju namještaja IKEA je još 1991. godine kupila zemljište u Svetoj Nedjelji s planom izgradnje i otvorenja IKEA robne kuće. Tadašnji glavni izvršni direktor IKEA Grupe Anders Moberg, zajedno s predstavnicima hrvatskih vlasti, najavio je ulaganje vrijedno tadašnjih 50 milijuna dolara i otvorenje IKEA robne kuće do 1995. godine, no novonastale ratne okolnosti su navele čelnike kompanije da do daljnjega odgode taj projekt. Kako nakon završetka rata kupljeno zemljište više nije odgovaralo potrebama i planovima kompanije, tvrtka se odlučila na kupnju novog zemljišta u općini Rugvica. Kako je kupljeno zemljište samo djelomično bilo namijenjeno za gradnju, tvrtka je predala zahtjev da se i ostatak zemljišta na općinskom vijeću proglasi građevinskim. Tadašnji načelnik općine Rugvice Ivan Remenar podupro je inicijativu tvrtke IKEA u izgradnji centra u toj općini, nakon čega je krenuo u izmjenu prostornog plana općine kroz koji je promijenjen dio poljoprivrednog zemljišta u visokovrijedno građevinsko područje. Saborski odbor za odlučivanje o sukobu interesa ustvrdio je da načelnik Rugvice Ivan Remenar nije smio podržati ulaganje IKEA-e prije nego što je promijenjen prostorni plan. Sukob interesa povjerenstvo vidi u činjenici da je obveze načelnik preuzeo prije izmjene prostorne dokumentacije, što je ocijenjeno kao zloraba posebnih prava dužnosnika pa je

načelnik kažnjen novčanom kaznom od 10 tisuća kuna (Metro portal, 2010). Kada se taj problem napokon razriješio, došao je novi. Kako bi omogućila svojim kupcima izlazak sa autoceste na čvoru Ivanja Reka, bile su potrebne određene promjene na infrastrukturi autoceste, tj. naplatne kućice na izlazu sa autoceste trebale su biti pomaknute nekoliko kilometara istočnije. Hrvatske autoceste i švedska kompanija su 2011. godine dogovorile uvijete preseljenja čvora, pri čemu se IKEA obavezala platiti 200 milijuna kuna za izgradnju lokalne infrastrukture koja uključuje prometnice i prometno čvorište zajedno s HAC-om, kao i plinsku te elektromrežu itd., pri čemu ništa od toga nije niti će biti u vlasništvu švedskog lanca, već će ostati lokalnoj zajednici i državi. Naime, prijedlog sporazuma između HAC-a i švedske kompanije poslan je tadašnjem državnom tajniku u Ministarstvu prometa Tomislavu Mihotiću koji ga je trebao poslati Vladi na usvajanje, no to odobrenje kompanija je čekala mjesecima. Bila je izdana lokacijska dozvola, napravljena studija utjecaja na okoliš te projektna dokumentacija. No, bez odobrenja Vlade čelni ljudi HAC-a nisu željeli potpisati Sporazum, a bez toga se ne može krenuti u raspisivanje natječaja za izgradnju navedene infrastrukture. Administrativne prepreke uz pogoršanje tržišnih uvjeta za poslovanje trgovačkih centara u Zagrebu rezultirali su odlukom da se Šveđani fokusiraju na manju investiciju - gradnju robne kuće, umjesto trgovačkog centra, čime je investicija u sam objekt smanjena na 800 milijuna kuna (početna namjeravana investicija je bila 300 milijuna eura, ili oko 2 250 000 kuna) (Tportal, 2012). Probijeni su svi rokovi za izgradnju i otvaranje i tako smanjenog centra, koji je trebao biti gotov do kraja 2013. godine (ali i do puno prijašnjih rokova), te se konačno otvaranje očekuje u ljeto 2014. godine²⁴.

Utjecaj korupcije na opće društvene uvijete koji pogoduju poslovnoj klimi

Kako je vidljivo u tablici utjecaja korupcije, koruptivna djela, i to osobito ona u javnom sektoru rade velike štete u okruženju u kojem se business treba obavljati. To znači da svi sustavi koje poduzeća trebaju da bi uspješno poslovala ili imaju dugove i ne funkcioniraju kako bi trebali, ili zbog još uvijek postojeće korupcije ne služe svojoj svrsi u potpunosti. Stoga se poslovanje odvija sporije, poduzeća su sklonija i sama

²⁴ Podatak preuzet sa web stranice ikea.hr: <http://www.ikea.hr/ikea-u-hrvatskoj/30-godina-u-hrvatskoj.252.html>

pribjeći korupciji kako bi ubrzali nepotrebne procedure, javlja se opće nezadovoljstvo i država ne napreduje na općem nivou. Ako građanin u Hrvatskoj samo želi otvoriti manju ili srednju tvrtku suočit će se sa nizom problema.

Analiza Svjetske banke (The World Bank 2013) za „doing business“ daje jasnu sliku koliko je teško ili lako otvoriti tvrtku u Hrvatskoj u odnosu na druge zemlje. Analiza uspoređuje 189. svjetskih zemalja prema jednostavnosti, cijeni i trajanju procedura koje čine osnovu pokretanja poslovanja, kao što su procedura otvaranja i registriranja kompanije, dobivanje građevinske dozvole ili registriranje vlasništva nad nekretninom, i otkrila kako Hrvatska stoji kada je u pitanju lakoća otvaranja male ili srednje tvrtke.

U sljedećim tablicama prikazano je stanje s kojim se hrvatski poduzetnik mora suočiti kada poželi otvoriti kompaniju, mjesto Hrvatske na „business friendly“ rang listi među ostalih 188 država, te kako se isti problem rješava u najbolje rangiranoj zemlji na toj listi.

Tabela 7- Lakoća otvaranja kompanije u Hrvatskoj (The World Bank 2013:10-11)

		Zemlja	
		Hrvatska	Najbolje rangirana zemlja po indikatoru i njen rezultat
Indikator	Rank	80/189	Novi Zeland (1/189)
	Broj potrebnih dozvola i procedura	6	Novi Zeland (1)
	Trajanje procesa	8 dana	Novi Zeland (0,5 dana)
	Cijena (u %BDP-a per capita)	9,3%	Slovenija (0,0%)

Tabela 8 - Lakoća dobivanja građevinske dozvole u Hrvatskoj (The World Bank 2013:10-11)

		Zemlja	
		Hrvatska	Najbolje rangirana zemlja po indikatoru i njen rezultat
Indikator	Rank	152/189	Hong Kong, JAR, Kina (1/189)
	Broj potrebnih dozvola i procedura	12	Hong Kong, JAR, Kina (6)
	Trajanje procesa	317 dana	Singapur (26 dana)
	Cijena (u %BDP-a per capita)	646,5%	Katar (1,1%)

Tabela 9 - Lakoća registriranja vlasništva nad građevinskim objektom u Hrvatskoj (The World Bank 2013:10-11)

		Zemlja	
		Hrvatska	Najbolje rangirana zemlja po indikatoru i njen rezultat
Indikator	Rank	104/189	Gruzija (1/189)
	Broj potrebnih dozvola i procedura	5	4 države (1)
	Trajanje procesa	102,5 dana	Novi Zeland (1 dan)
	Cijena (u % vrijednosti nekretnine)	5%	5 država (0%)

To su konkretni primjeri slabog funkcioniranja sustava koji bi trebali poticati investicije, no postoje i širi uvjeti koji bi trebali biti zadovoljeni kako bi se privukle veće poslovne investicije. Analizirati faktore tih općih uvjeta na državnoj razini je vrlo nezahvalno, prvenstveno zbog toga što se određeni uvjeti značajno razlikuju od grada do grada, i mjesta do mjesta. Veće prilike za razvoj i uspjeh investicija su dakako blizu većih gradova, jer se oni mogu pohvaliti i boljim obrazovanjem, prometnom

povezanošću, infrastrukturom te koncentracijom obrazovanja radne snage. Primjeri za takve posljedice su:

Obrazovni sustav

Hrvatska se po izdvajanjima za znanost u proteklih nekoliko godina nalazi na samome dnu u usporedbi s ostalim europskim zemljama. Naime, Hrvatska izdvaja tek 0,75% BDP-a u znanstvena istraživanja, dok Europa izdvaja oko 2% BDP-a. Izdvajanja za Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa je nisko, no planirana izdvajanja su još niža u narednim godinama. Uvođenje nepripremljenih reformi kao što su državna matura i bolonjski sustav studiranja, te neusklađenost obrazovanja sa tržištem rada stvara pomutnju u poslovnom okruženju u kojemu se teško razaznaje koji stupanj obrazovanja odgovara kojim radnim sposobnostima. Upravo je loš sustav obrazovanja odgovoran za neodgovarajući ljudski kapital za trenutne potrebe tržišta rada.

Kvaliteta obrazovnog sustava očituje se i u nekim međunarodnim testovima općeg znanja. Na PISA testu općeg znanja iz matematike, znanosti i pismenosti koji se provodi u 65 zemalja svijeta, a koji rješavaju učenici starosti 15 godina, Hrvatska se redovito po rezultatima nalazi ispod svjetskog prosjeka²⁵. Također, obrazovanje je jedna od djelatnosti pogođena korupcijom, o čemu svjedoče afere Indeks iz 2008. godine, a čije su se inačice otkrivale i u narednim godinama. Prvenstveno se radilo o podmićivanju profesora i kupovini ispita. Takva praksa, za koju se pokazalo da nažalost nije rijetkost, donosi dodatne štete u kontekstu reputacije Hrvatske i njenih obrazovnih institucija, jer ulagači ili strani poslodavci ne mogu biti sigurni da je njihov potencijalni partner ili uposlenik doista zaslužio svoju stručnu spremu ili ju je kupio.

Infrastruktura

Razne industrije zahtijevaju različitu vrstu i kvalitetu infrastrukture kako bi se mogle razvijati, no bez osnovne infrastrukture kao što su pokrivenost električnom energijom, vodovodima, kanalizacijom, cestama te zemljanim i mobilnim telefonskim linijama rijetko koji poslovni poduhvat se može razvijati. Hrvatska je relativno dobro pokrivena cestama. Sa 26.963,9 kilometara ukupne duljine cesta administrativno je podijeljena na:

²⁵Croatia - Student performance (PISA 2012), osnovni nalazi ispitivanja u Hrvatskoj mogu se naći na web stranici <http://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=HRV&threshold=10&topic=PI>

autoceste i poluautoceste (1.413,1 km), državne ceste (6.867,7 km), županijske ceste (9.703,4 km), lokalne ceste (8.979,7 km) (Ministarstvo pomorstva, prometa i infrastrukture, 2012). Mreža i kvaliteta željezničke usluge je slaba s obzirom na to da je državno poduzeće zaduženo za željeznički promet – Hrvatske željeznice – pretrpjelo značajne gubitke uzrokovane lošim vođenjem kompanije i korupcijskim djelatnostima. U srpnju 2012. godine pravomoćnom odlukom Vrhovni sud je osudio Davorina Kobaka, bivšeg predsjednika uprave HŽ-a, Biserku Robi, bivšu direktoricu tvrtke AGIT, Andriju Sarića te Vladimira Vasiljevića, bivšeg direktora Željeznica Srbije na vraćanje 27,3 milijuna kuna izvučenih iz HŽ-a, te na zatvorske kazne u trajanju od 2 do 3 godine i 3 mjeseca.

Ni ostali infrastrukturni sustavi nisu imuni na velike korupcijske afere. Hrvatske autoceste su bile žrtvama niza afere (uključujući već spomenutu aferu Tuneli) koje su uzrokovale štete čiji se razmjeri vjerojatno nikada neće moći u potpunosti utvrditi. Unatoč svim aferama, Hrvatska je relativno dobro prometno povezana zemlja, no pitanje juga Hrvatske je veliki problem. Gradnja Pelješkog mosta ili nekog alternativnog koridora koji bi povezao krajnji jug Hrvatske sa ostatkom je postao puno više političko nego infrastrukturno pitanje. Manjak prometne povezanosti velikog turističkog centra kakav je Dubrovnik sa okolicom znači veliku prepreku u razvoju turističke ponude, ali i razvoju cijelog kraja, što je direktan udarac na poslovnu klimu gotovo cijele jedne županije.

Opskrba električnom energijom, koja je donedavno bila u rukama samo jednog poduzeća – Hrvatske elektroprivrede – bila je oštećena u nizu afere u kojima je bio upleten i sam vrh tadašnje vlasti (afere Dioki, TLM...)(Večernji list, 2010). Ni Hrvatska vojska nije bila pošteđena korupcijskih afere. HV je bila pogođena aferama Kamioni i Patria, također u organizaciji najviših instanca vlasti. Popis kriminalnih i korupcijskih aktivnosti u različitim infrastrukturnim i uslužnim sustavima ide, nažalost, u nedogled. Štete koje su te afere uzrokovale su, kako je vidljivo u tabeli 5 - *Ciklus korupcije i propadanja poslovnih prilika* (str. 40) vrlo široke. Osim izravnih i neizravnih ekonomskih šteta, šteta za reputaciju zemlje (koja ne samo da više nije privlačna ulagačima, nego privlači predatorski nastrojene strane kompanije da posluju sa hrvatskim poduzećima vodeći se više nego očitom porukom – da u Hrvatskoj vlada

bespoštedni lov na javna dobra, te da se podmićivanjem može kupiti sve) je velika. Uza sve te štete, javljaju se posljedice po ukupno stanovništvo Hrvatske.

Nisu samo javni sustavi skloni lošim infrastrukturnim odlukama. Krunoslav Šarić je u članku Jutarnjeg lista „10 razloga da se ne bavite biznisom u Hrvatskoj“ opisao problem politike cjenovnih kontrola kao problem poslovanja u Hrvatskoj, a koji se može protumačiti i kao sustavni problem nerazumijevanja tržišnih odnosa kod građana. Zbog lošeg upravljanja cijenama energenata na državnoj razini, dogodilo se sustavno loše upravljanje privatnim kućama i stanovima, te Šarić tvrdi da je „višegodišnje državno kontroliranje cijena energenata (...) ispod realnih dovelo do gubitaka u energetske sektoru, te su HEP i INA ostali bez mogućnosti investicija i modernizacije svojih pogona (npr. zastarjela rafinerija u Sisku). S druge strane, niske cijene energenata potaknule su građane da, umjesto investiranja u bolju toplinsku zaštitu i fasade, novac potroše na, recimo, još jedan kat kuće“.

Ogromna masa državne imovine koja uglavnom stoji neiskorištena još je jedan ogroman problem koji Šarić spominje. Osim što je ta imovina nedostupna većini ljudi, hrvatski radnici moraju plaćati troškove njenog održavanja i vođenja, nju se često zanemaruje. Tako među 28000 stanova i ostalih nekretnina koje država posjeduje niti jedan nije dovoljno dobar da bude sjedište nekih ministarstava, državnih agencija i ureda, pa država plaća najam poslovnih prostora. Tako u prvom izvješću o reviziji upravljanja poslovnim prostorima u vlasništvu države (Državni ured za reviziju, 2011:19) stoji kako su u 2009. godini samo ministarstva za najam poslovnih prostora potrošila 334.726.231 kunu. I taj slučaj ukazuje na rasipništvo državnim novcem i manjak znanja, ideja i sposobnosti da se kapitalizira državna imovina. Ukratko, Hrvatska država na općem, širokom planu ne zna kako upravljati ni vlastitom imovinom, a kamoli da potiče i educira građane da racionalno upravljaju svojom.

Demografija

Trend depopulacije u Hrvatskoj počinje 1991. godine, te u zadnjih nekoliko godina Hrvatska ima negativan prirodni prirast od gotovo 10 000 ljudi. Štete nastale korupcijom uzrokovale su i manjak novca za kvalitetne natalitetne politike, a zbog ekonomske nesigurnosti i nemogućnosti pronalaska adekvatnog zaposlenja događa se i iseljavanje iz Hrvatske. Dok za prirodni prirast postoje detaljni statistički podaci, za

imigraciju i emigraciju ne postoje. Državni zavod za statistiku i Ministarstvo unutarnjih poslova prate migracijske trendove, ne postoji institucija koja se samo time bavi. Marijana Cvrtila (2012) navodi dva bitna istraživanja za praćenje trendova emigracije u Hrvatskoj: istraživanja dr. Anđelka Akrapa pokazala su da je Hrvatsku od 1991. do 2001. godine napustilo, ne računajući izbjeglice, između 180 i 200 tisuća mladih u dobi od 20 do 40 godina. Viša znanstvena suradnica zagrebačkog Instituta za migracije i narodnosti dr.sc. Rebeka Mesarić-Žabčić 2006. godine objavila je u Sloveniji rad “Temeljne značajke iseljavanja hrvatskog stanovništva s posebnim naglaskom na iseljavanja u proteklih petnaestak godina”, u kojemu je došla do podatka da su zemlju od 1991. do 2005. godine napustila 147.252 hrvatska građanina u dobi od 30 do 45 godina života. Osobito je bitno iseljavanje mladih, s obzirom na to da Hrvatska ima jednu od najviših stopa nezaposlenosti mladih do 30 godina – 2012. godine taj je postotak iznosio 43%, po čemu smo treća ekonomija sa najvišom stopom nezaposlenosti mladih, odmah nakon Grčke i Španjolske.

Porezna politika i troškovi poslovanja u Hrvatskoj

Porezna nesigurnost i često mijenjanje poreznih propisa predstavlja vrlo loš faktor u poslovnoj klimi. Istraživanje koje je provela tvrtka Deloitte pod nazivom „Istraživanje o porezima u Hrvatskoj i Europi“ (Deloitte, 2013) u studenom 2013. godine pokazuje kako su promjenjivi porezi i nestabilan porezni sustav jedan od najvećih problema s kojima se u poreznom sustavu suočavaju poduzetnici u Hrvatskoj. Na pitanje „*Smatrate li da u vašoj zemlji, tj. u zemlji u koja vam je baza postoji visok stupanj porezne nesigurnosti?*“ 72, 2% ispitanika u Hrvatskoj je odgovorilo pozitivno, dok je prosječni rezultat za isto pitanje u EU iznosio 60,6. Kao glavni uzrok poreznoj nesigurnosti ispitanici su naveli „*nedorečenost, manjkavost i često sporna doktrina, odnosno javno dostupne upute*“ (92,3% ispitanika se slaže s time), a kao dodatni razlog se ističu i „*Česte zakonske promjene*“ koje je navelo 53,8% ispitanika. Pod pitanjem „Smatrate li da je porezna nesigurnost u vašoj zemlji veća, manja ili jednaka kao u drugim zemljama“ ispitanici u Hrvatskoj su se sa 66,7% složili da je veća, dok 33,3% smatra da je jednaka kao u drugim zemljama. Nitko od ispitanih nije dogovorio kako smatra da je porezna nesigurnost niža nego u drugim zemljama.

Radna skupina Vlade RH ustanovila je u 2013. godini da u Hrvatskoj postoji više od 570 raznih nameta koji ne spadaju u temeljni porezni izdatak. Ukoliko se izuzmu razne

kazne, na popisu ostaje 259 ranih nameta koji oporezuju gotovo svaku ljudsku djelatnost, od kojih su neki potpuno nelogični ili čak bizarni (naknada za ispitivanje posuda pod tlakom, priznavanje naziva primarijus, naknada za uporabu adresa i brojeva ili naknada za prekomjernu uporabu javne ceste, vještačenje za naknadu nacionalizirane imovine, prihodi od znaka pristupačnosti osoba s invaliditetom, naknada za korištenje prava na pristup informacijama koje posjeduje Hrvatski sabor...) (Danas.hr, 2013). Vlada je od 1.1.2014. godine smanjila broj raznih nameta na oko 200, no uvela i neke nove (kao što je izdavanje energetskog certifikata za kuće i stanove za prodaju, a uskoro i najam). Ipak, masa svih tih nameta koji dočekaju investitora na svakom koraku značajno poskupljuju, ali i produžuju proces bilo kakve investicije, te obeshrabruju daljnje poduzetničke i investicijske pokušaje.

Utjecaj korupcije na poslovni ugled Hrvatske

Simon Anholt u članku pod nazivom „Brand management as a Component of National Policy“ tvrdi:

„Danas, gotovo svaka država želi upravljati svojom reputacijom. Ipak, još smo daleko od široko prihvaćenog razumijevanja što to zapravo znači i koliko daleko komercijalni pristupi te reputacije mogu koristiti vladama. Mnoge vlade, konzultanti i učenjaci ustraju u naivnoj i površnoj interpretacije „brendiranja mjesta“ kao ničeg više doli promocije proizvoda, gdje je proizvod jednostavno država, a ne tenisice za trčanje. Ipak, ono što, čini se, uistinu čini razliku u imidžu zemlje je predanost stvaranju novih ideja, politika, zakona, proizvoda, usluga, poduzeća, građevina, umjetnosti i znanosti. Kada te inovacije pokažu nekoliko jednostavnih istina o zemlji iz koje dolaze, reputacija se počne stvarati: mjesto stvori žamor, ljudi počnu obraćati pozornost i postanu spremni promijeniti mišljenje“. (Anholt, 2008)

Ono što Anholt zapravo tvrdi je da neka zemlja, između ostaloga i Hrvatska ne može umjetno stvoriti dobru reputaciju jednostavnom prezentacijom ili pokušajima reklamiranja. Koliko god uložili u samopromociju, naše ideje vrijednosti i kvaliteta našeg upravljanja samima sobom zapravo služi kao najveća reklama, te potiče druge zemlje i investitore da nas uzimaju u obzir kada traže mjesto za svoje investicije, ili traže partnera na međunarodnoj razini. Hrvatska je, sudeći po svim aferama koje se

posljednjih godina nižu jedna za drugom, daleko od takvog scenarija. Teško je očekivati da će Hrvatska uživati dobru reputaciju i povjerenje ostalih zemalja ako slučajevi naših pronevjera, krađa, suđenja najvišim državnim dužnosnicima za razne oblike korupcije i kriminala te opće loše ekonomsko stanje pune novinske stupce. Razočaranje i nepovjerenje prema Hrvatskoj šire i iseljeni Hrvati koji su zbog nezaposlenosti ili loše perspektive potražili bolje prilike u drugim zemljama, te kompanije koje (kao što je već navedeni primjer IKEA-e) su probale investirati ili surađivati sa Hrvatskom i upale u veće probleme nego što su to očekivale. Reputacija je resurs koji se treba njegovati, prvenstveno zato što ekonomije čine ljudi, a ljudi doživljavaju reputaciju kao bitan faktor u odlučivanju. Hrvatska je svoju reputaciju gradila na temelju ograničene turističke ponude i nekolicine relativno poznatih brendova, no svoju poslovnu reputaciju nije gradila uopće. Božo Skoko, autor knjige „Država kao brend“ (2009) izlaže kako je brendiranje - ulaganje novca, vremena i pameti u vlatitu promociju i u smisleno upravljanje vlastitim identitetom i imidžem bitno kako bi se država u međunarodnoj zajednici prikazala u najboljem (ili za sebe najkorisnijem) svjetlu. Hrvatska, nažalost, nema sustavne strategije vlastitog brendiranja, kako na turističkom, tako ni na poslovnom planu. Štoviše, svoju je poslovnu reputaciju, po gore navedenom principu Anholta sustavno uništavala paralelno sa uništavanjem ekonomskih potencijala. To je šteta koju će Hrvatska vjerojatno popravljati i duže od ekonomskih pokazatelja.

Zaključak

Svatko od nas na nekoj općoj, informativnoj razini shvaća da korupcija, a osobito ona koja sustavno prožima neko društvo i državu šteti poslovnoj klimi te iste države. No cilj ovoga rada je bio ukazati na mehanizam kojim se to odvija. Pojmovi „korupcije“ i „poslovne klime“ se u početku mogu činiti općerazumljivima i jasnim svima, no oba pojma su toliko složena i pogodna različitim interpretacijama da samo njihovo razumijevanje iziskuje izvjesnu količinu objašnjenja, raščlambe i referentnih izvora.

No i nakon definiranja političke korupcije (koja je u ovom radu uzeta kao glavni krivac za pogoršanje svih ekonomskih, političkih, društvenih i ostalih uvjeta u Hrvatskoj) i poslovne klime, teško je izravno povezati korupciju i štete koje ona čini poslovnoj klimi.

Ako kažemo da je politička korupcija zloupotreba položaja i ovlasti, danih nekom delegatu od strane građana da djeluje u njihovom interesu, za vlastiti partikularni interes, a na štetu građana koji su mu taj položaj povjerili, onda možemo zaključiti da politička korupcija šteti prvenstveno odnosima političkog povjerenja između građana/birača i izabranog korumpiranog političara. Analize političke korupcije istražuju kolike su financijske štete nastale koruptivnim djelatnostima, kvantificiraju pad popularnosti korumpiranih političara ili pad povjerenja u političke institucije. Međutim, niti jedna ne spominje utjecaj političke korupcije na poslovnu sposobnost neke zemlje i njenih građana i poduzetnika.

S druge strane, raščlamba pojma poslovne klime Eathingtona, Todda i Swenssona ustvari pokazuje svu širinu tog pojma koji svaki novinar ili političar populist može interpretirati prema potrebi, a ponekad i ubaciti u članak ili politički govor bez ikakvog osvrtnja na značenje tog pojma ili objašnjenja što točno pod tim pojmom podrazumijeva. Eathington, Todd i Swensson su nam pak u toj raščlambi ponudili tri lica istog društva i iste ekonomije, koja postoji u stalno promjenjivom i nestabilnom okruženju u kojemu je prirodno da neki od segmenata njihove podjele zapne, bila to reputacija određenog prostora, trenutni uvjeti za razvoj i napredak businessa, ili pokazatelji samog poslovanja. Normalno je da neki od navedenih uvjeta posrnu zbog akutnih poremećaja u ekonomskom ili političkom sustavu.

No, čak i ako određeni segment poslovne klime doživi pad, snaga neke ekonomije se očituje u tome da se pomoću prednosti u ostalim segmentima poslovne klime ekonomska situacija vrati u ravnotežu. Tako, na primjer, ekonomska kriza može srušiti rezultate trenutnog poslovanja poduzeća u nekoj državi, no pomoću dobre infrastrukture, obrazovanih ljudi i dobre reputacije koja ide u prilog toj državi na međunarodnoj sceni, trenutni ekonomski krah se može relativno brzo i bezbolno prebroditi. Ukoliko zemlja nema puno ponuditi ulagačima u smislu infrastrukture ili kvalitetne radne snage, ali su rezultati već postojećih poslovanja odlični, a reputacija zemlje je dobra, razvoj unutarnje vrijednosti zemlje će (uz dobro vladanje) rasti i stvarati nove i bolje poslovne prilike. Ukoliko reputacija zemlje naglo padne (npr. zbog neočekivane promjene vlasti ili nekog međunarodnog incidenta), ali su svi ekonomski pokazatelji dobri i zemlja je dobro razvijena, reputacija će se kad-tad vratiti. Pitanje koje se u ovom teoretskom okviru „poslovne klime“ javlja je: kako na ovakav sustav djeluje sistemska politička korupcija?

Povezivanje pojmova političke korupcije i poslovne klime neke države predstavlja izazov jer se u navedenim definicijama jedan pojam ne preklapa s drugim, tj. u postojećem teoretskom okviru jedan pojam ne pretpostavlja postojanje drugog. Zato za njihovo povezivanje valja iskoristiti posrednike koji su sadržani u oba pojma, te vrlo dobro objašnjavaju mehanizam šteta koje politička korupcija uzrokuje u poslovnoj klimi – različite vrste kapitala koji postoje u društvu i čine njegov ekonomski sustav.

Korupcija utječe na sve vrste kapitala u društvu u isto vrijeme. Oštećuje *ekonomski kapital* tako da uništava postojeće vrijednosti i onemogućava stjecanje novih. Društvo ekonomski trpi i mora se odricati, prvo luksuza, a onda i osnovnih životnih potreba. Oštećuje *ljudski kapital*, uništavajući prilike i živote ljudi koji žele i mogu nositi teret ekonomije svojim radom, te uzrokuje apatiju, nezadovoljstvo i u konačnici propadanje ljudskih potencijala i iseljavanje ljudi. Konačno, oštećuje *socijalni kapital*, uništava povjerenje koje vlada među ljudima unutar društvene strukture i od suradnje i sloge stvara nepovjerenje i strah od suradnje. Korupcija time ne uništava samo postojeće vrijednosti, već uništava i mogućnosti za razvoj i stvaranje novih.

Taj isti kapital je osnova na kojoj se gradi poslovna klima. Istina je da je poslovna klima zapravo odraz cjelokupnog stanja društva i ekonomije. Kako bi

poslovna klima (po sve tri definicije Eathingtona, Todda i Swenssona) funkcionirala, potrebne su visoke razine svih vrsta kapitala u društvu. Ekonomska stabilnost, kvalitetna radna snaga i društveno povjerenje su osnova i razvoj dobrih uvjeta za razvoj poslovanja, i kvalitetnog vođenja poslovanja, i dobre reputacije društva koje posjeduje navedene kvalitete. Najveći problem kod korupcije je taj što ona uništava sve tri vrste kapitala u isto vrijeme. A time uništava i osnove za sve tri vrste poslovne klime. Kako je ranije navedeno, poslovna klima može doživjeti pad u određenim segmentima u nekom trenutku, ali dok ostali segmenti funkcioniraju relativno dobro, postoji šansa za oporavak. Korupcija ruši sve segmente poslovne klime odjednom, što oporavak čini dužim i težim. A dugotrajna, sistemska korupcija gotovo u potpunosti onemogućava oporavak, jer ciklus *korupcija javnih službi* → *oštećivanje kapitala* → *oštećivanje poslovne klime* → *korupcija javnih službi* gura društvo i ekonomiju dublje prema dnu, a navedeni ciklus se vrlo teško prekida. Teško je, naime, i najpoštenijem građaninu ostati pošten kada mu životne, obrazovne, zdravstvene, poslovne ili šanse za puko ekonomsko preživljavanje zapinju zbog činjenice da on odbija ponuditi mito kako bi bio u ne povlaštenom, nego ravnopravnom položaju u društvu u kojem je sistemska korupcija uzela maha.

Upravo u ovom, doduše pojednostavljenom, ali realnom strukturalnom problemu možemo danas zateći Hrvatsku. Sistemska korupcija u Hrvatskoj je uzrokovana povijesnim okolnostima koje su utjecale na razvoj kolektivne svijesti o tome kako društvo i gospodarstvo trebaju izgledati. Te povijesne okolnosti (u kombinaciji sa društvenim šokom uzrokovanim promjenom sa državne na tržišnu ekonomiju i velikim zakašnjenjem u prepoznavanju političke korupcije kao velikog društvenog problema) dovele su do stanja općeg bezvlada u rukovanju vrijednostima stvorenima u prethodnim desetljećima. Nekažnjavanje velikog broja korupcijskih djela dovelo je do pada morala u društvu, koje je dugo vremena takvo ponašanje određenih društvenih aktera smatralo nekažnjivim, a cijelu situaciju danom i nepromjenjivom.

U takvom kaotičnom okruženju, sistemska korupcija je gotovo neminovna, ne samo zato što ju ovakva situacija omogućava, već i zato što je sustav toliko neprohodan da je većini građana, poduzetnika i investitora korupcija gotovo jedini način da si otvore mogućnost za ostvarenje svojih ciljeva. Dobar primjer za to može se naći u nedavnom uvođenju reda u naplatu poreza u Hrvatskoj uvođenjem „fiskalnih blagajni“. Iako je

smanjivanje sive ekonomije apsolutni prioritet u bilo kakvom sređivanju ekonomske slike Hrvatske, situacija za same porezne obveznike nije približno toliko jednostavna koliko za porezne inspektore. Jedan ugostitelj je ovako opisao svoju situaciju:

Recimo da je cijena piva u lokalu 15, a nabavna 5 kuna. S deset kuna treba pokriti troškove PDV-a i trošarinu. Kad se to odbije, ostaje šest kuna i 65 lipa. Treba platiti plaću konobaru, sa svim davanjima, najam prostora, trošak struje i vode, trošak održavanja svih aparata, trošak WC-a i još nekoliko stavki. Osnovni dio ambijenta u lokalu je i glazba. Da bismo dobili dozvolu za njezino puštanje, svakoga mjeseca moramo platiti naknadu ZAMP-u. Tu su još porez na tvrtku, obvezno članstvo u turističkoj zajednici, spomenička renta i doprinos za javne ovlasti. Ako ste zaradili nešto novca, porez na dobit uzet će još 20 posto. Ostane li novca za isplatu, 12 posto otići će na porez po odbitku i još 18 posto na prirez. Na kraju se zarada vlasnika na jednom pivu računa u lipama. (Dragičević, 2012)

Iako se postoci prireza i ostala davanja razlikuju od mjesta do mjesta, situacija sa svim obrtnicima je vrlo slična navedenoj. Obrtnici i poduzetnici su se našli razapeti između visokih poreza i, uvođenjem fiskalnih blagajni, vrlo strogih inspekcija koje su ugostiteljske objekte zatvarali i pečatili zbog i najmanje razlike u prikazanom stanju i realnom stanju u blagajni, ne uzimajući u obzir ostale posljedice koje nastaju zatvaranjem objekta²⁶. Iako veliki porezni dužnici ne mogu opravdati utaju velikih količina poreza samo nemogućnošću da prežive ako posluju isključivo po zakonu, puno malih obrtnika uistinu nema izbora i primorani su pribjeći sivoj ekonomiji ili utaji poreza kako bi nastavili poslovanje. Neki čak ni tako ne uspijevaju.

Za razliku od njih, ljudi koji su doveli hrvatske radnike i poduzetnike u ovakvu situaciju jesu imali izbora. Štete koje nastaju korupcijom uglavnom su proporcionalne položaju i ovlastima ljudi koji ju čine. Po tom pitanju, Hrvatska ima tu nesreću da su neke od najvećih i najskupljih primjera korupcijskih skandala prouzrokovale osobe na najvišim državnim funkcijama. Njihova djela su počinila goleme štete u sva tri segmenta poslovne klime, i na svim razinama i vrstama vrijednosti koje postoje u hrvatskom društvu. Njihova su djela trajno narušila sliku Hrvatske u svijetu, temeljito

²⁶ 7.kolovoza 2013. godine porezna inspekcija je zbog 883.080,76 kuna poreznog duga u špici turističke sezone zatvorila hotel Libra u Senju, te je 66 turista koji su u njemu odsjeli završilo bez smještaja. Svega nekoliko sati kasnije isti dan hotel je ponovno otvoren, no šteta vlasniku hotela zbog izbacivanja gostiju ne može se nadoknaditi, a ugled hotelijera i hrvatskog turizma je ovim incidentom nepovratno oštećen (Dnevnik.hr, 2013)

su uništila mnoga postojeća zdrava poduzeća u Hrvatskoj, te su ozbiljno ugrozila sigurnost i napredak građana i budućih generacija. U trenutku pisanja ovog rada, svako novorođeno dijete u Hrvatskoj dužno je 265 tisuća kuna (Hrvatska Radiotelevizija, 2014). Svako novorođeno dijete u Hrvatskoj će imati lošije škole, slabije zdravstveno osiguranje, duže liste čekanja u bolnicama, slabije mogućnosti zapošljavanja i općenito slabije perspektive u životu nego što bi ih imali da se korupcija nije proširila i uvukla u samu srž društva kao što je.

Upravo njihovo djelovanje stoji u začetku sistemske korupcije koja je na opisani način temeljito uništila hrvatsku poslovnu klimu.

Literatura:

Anholt, S. (2008). Brand management as a Component of National Policy. U K. Dinnie, *Nation branding: Concepts, Issues, Practice*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Anti-corruption research centre. (n.d.). *Glossary*. Preuzeto 13. 12 2013 iz U4.no:
<http://www.u4.no/glossary/>

Bađun, M. (Siječanj 2009). *Decentralizacija, korupcija i nadzor lokalnih proračuna u Hrvatskoj*. Preuzeto 16. 12 2013 iz <http://www.ijf.hr/newsletter/38.pdf>

Barilar, S. (28. 1 2010). *Iz javne nabave ispari 12,5 milijardi kuna godišnje?* Preuzeto 20. 5 2014 iz Jutarnji.hr: <http://www.jutarnji.hr/javna-poduzeca-korupcija/520058/>

Benolić, M. (12 2012). Svjetska ekonomska kriza: razvoj, utjecaj na Republiku Hrvatsku i subjektivni stavovi studenata. *Pravnik* 46 , str. 119-138.

Bilandžić, M., & dr. (Lipanj 2012). Business intelligence u hrvatskom gospodarstvu. *Poslovna izvrsnost, Vol.6 No.1* .

Božić, S., & Kutli, S. (2012). »Čista sociologija« i »prljavi poslovi«: mogućnosti objašnjenja korupcije primjenom Blackove paradigme. *Revija za sociologiju Vol. 42* , str. 187-211.

Brioschi, C. A. (2007). *Kratka povijest korupcije - Od staroag vijeka do današnjih dana*. Zagreb: Mate.

Budak, J., & Rajh, E. (2011). *Corruption in Croatia: Bribery as Experienced by the Population*. Zagreb: United Nations Office on Drugs and Crime.

BusinessDictionary. (n.d.). *Business climate*. Preuzeto 12. 12 2013 iz BusinessDictionary.com:
<http://www.businessdictionary.com/definition/business-climate.html#ixzz2kMqapv4Z>

Cvrtila, M. (3. 3 2012). *Hrvatska pojma nema koliko joj se ljudi iseljava*. Preuzeto 15. 1 2014 iz SlobodnaDalmacija.hr:
<http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektar/tabid/94/articleType/ArticleView/articleId/166185/Default.aspx>

Dabić, M. (2013). *Pojmovno određenje poduzetništva*. Preuzeto 16. 3 2014 iz Ekonomski fakultet u Zagrebu:
<http://web.efzg.hr/dok/med/mdabic/poduzetnistvo%20predavanja/2.%20Pojmovno%20odredenje%20poduzetnistva.pdf>

Danas.hr. (13. 5 2013). *Evo kakve sve bizarne namete plaćamo*. Preuzeto 15. 1 2014 iz Danas.hr: <http://danas.net.hr/novac/evo-kakve-sve-bizarne-namete-placamo>

Deloitte. (11 2013). *Istraživanje o porezima u Hrvatskoj i Europi*. Preuzeto 15. 1 2014 iz Deloitte.com: <http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Croatia/Local%20Assets/Documents/2013/EuropeanTax-final-ppt.pdf>

Dnevnik.hr. (24. 1 2014). *Standard & Poor's: Recesija u Hrvatskoj nastaviti će se i šestu godinu zaredom!* Preuzeto 16. 2 2014 iz Dnevnik.hr: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/standard-poor-s-recesija-u-hrvatskoj-nastavit-ce-se-i-sestu-godinu-zaredom---320719.html>

Dnevnik.hr. (7. 8 2013). *Tko ej ovdje lud? Porezna otpečatila hotel koji je jutros zapečatila.* Preuzeto 20. 5 2014 iz Dnevnik.hr: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/zbog-duga-od-800-000-kuna-porezna-uprava-zatvara-hotel-libra-u-senju---297640.html>

Dnevnik.hr. (2. 18 2014). *U Hrvatskoj postoji 70 škola kojima prijete zatvaranje, kamo sa zaposlenicima?* Preuzeto 16. 3 2014 iz Dnevnik.hr: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/u-hrvatskoj-postoji-70-skola-kojima-prijeti-zatvaranje-kamo-sa-zaposlenicima---319883.html>

Domazet, N. (9. 3 2011). *Počela bitka za upravljanje Inom.* Preuzeto 2014. 1 15 iz Energetika-net: <http://www.energetika-net.com/u-fokusu/komentar-kratki-spoj/pocela-bitka-za-upravljanje-inom-13951>

Dragičević, M. (3. 9 2012). *Na jednom pivu ugostitelji zaradu broje u LIPAMA.* Preuzeto 20. 5 2014 iz Dnevnik.hr: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/na-jednom-pivu-ugostitelji-zaradu-broje-u-lipama.html>

Dragojević, S. (1998). Utjecaj kulturnog, društvenog i simboličkog kapitala. U M. Meštrović, & A. Štulhofer, *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.

Državni ured za reviziju. (2011). *Izvješće o obavljenoj reviziji: Upravljanje poslovnim prostorima u vlasništvu Republike Hrvatske*. Preuzeto 15. 1 2014 iz Revizija.hr: http://www.revizija.hr/izvjesca/2011-ru/upravljanje_poslovnim_prostorima_u_vlasnistvu_republike_hrvatske.pdf

Eathington, L. T. (2005). *Weathering the Storm of Business Climate Rankings*. Ames, Iowa : Iowa State University.

Fisher, P. (2013). *Grading Places: What Do the Business Climate Rankings Really Tell Us?* Washington DC: Good Jobs First.

Gregurek, M. (Veljača 2001). Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj. *Ekonomski pregled, Vol.52 No.1-2*.

Grubiša, D. (Lipanj 2012). Protukorupcijska politika u Hrvatskoj: između deklaracije i redukcije. *Političke analize No.2*, str. 1-5.

Heidenheimer, A. J., Johnston, M., & Le Vine, V. T. (1989). *Politička korupcija: priručnik*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

Herman, V., & Petričević, A. (Prosinac 2011). Utjecaj uvjeta rada na radnu produktivnost. *Ekonomski vjesnik No.2*, str. 314-324.

Holmes, D. (1997). *Virtual Politics: Identity & Community in Cyberspace*. London: Sage.

- Hrvatska narodna banka. (31. 1 2014). *Publikacije*. Preuzeto 16. 3 2014 iz Hnb.hr: <http://www.hnb.hr/publikac/hpublikac.htm>
- Hrvatska Narodna Banka. (1. tromjesečje 2014). *Standardni prezentacijski format*. Preuzeto 20. 5 2014 iz Hnb.hr: <http://www.hnb.hr/publikac/prezent/h-spf.pdf>
- Hrvatska Radiotelevizija. (11. 1 2014). *Svatko od nas dužan je 265 tisuća kuna!*. Preuzeto 16. 2 2014 iz HRT.hr: <http://vijesti.hrt.hr/svako-od-nas-duzan-je-265-tisuca-kuna>
- Hrvatski zavod za zapošljavanje. (n.d.). *Kretanje broja nezaposlenih osoba od 1952. godine*. Preuzeto 3. 1 2014 iz statistika.hzz.hr: http://statistika.hzz.hr/PovijesneSerije/Tablica_14.xls
- Hrvatski zavod za zapošljavanje. (n.d.). *Registrirana nezaposlenost*. Preuzeto 3. 1 2014 iz statistika.hzz.hr: <http://statistika.hzz.hr/Statistika.aspx?tiplzvjestaja=1>
- Jain, T., Trehan, M., & Trehan, R. (2009). *Business Environment*. Delhi: V.K. India Enterprises.
- Jakopec, P. (2013.). Filozofija politike Johna Lockeja u »Drugoj raspravi o vladi«. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, Vol.XI No.3 .
- Jenkić, R., & Malenica, Z. (2010). Percepcija korupcije i borba protiv korupcije u Republici Hrvatskoj. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 47 , 837.-859.
- Kar, D., & LeBlanc, B. (12 2013). *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2002-2011*. Preuzeto 20. 5 2014 iz GFIntegrity.org: http://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2014/05/Illicit_Financial_Flows_from_Developing_Countries_2002-2011-HighRes.pdf
- Kregar, J., Sekulić, D., & Šporer, Ž. (2010). *Korupcija i povjerenje*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Langohr, H. M. (2008). *The Rating Agencies and Their Credit Ratings: What They Are, How They Work, and Why They are Relevant*. West Sussex: Wiley Finance.
- Legvold, R. (2009). *Corruption, the Criminalised State and Post-Soviet TransitionsCorruption*. Cambridge, Massachusetts: World Peace Foundation and American Academy of Arts and Sciences.
- Letunić, P. (Listopad 2011). Korupcija i društveno-ekonomski razvoj. *Politička misao Vol. 48* .
- Library of Congress. (n.d.). *The American Dream*. Preuzeto 21. 3 2014 iz Library of Congress.gov: <http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/lessons/american-dream/students/thedream.html>
- Martišković, Ž., Vojak, N., & Požega, S. (Kolovoz 2012.). Značaj inozemnih izravnih ulaganja u Republiku Hrvatsku, „ *Zbornik Veleučilišta u Karlovcu Vol.2 No.1* .
- Metro portal. (21. 10 2010). *IKEA u Hrvatskoj stalno u nekim problemima*. Preuzeto 15. 2 2014 iz Metro.hr: <http://metro-portal.hr/ikea-u-hrvatskoj-iz-problema-u-problem/50076>

- Ministarstvo pomorstva, prometa i infrastrukture. (2012). *Republika Hrvatska raspolaže sa sljedećom osnovnom mrežom prometne infrastrukture*. Preuzeto 15. 1 2014 iz Mmpi.hr: <http://www.mppi.hr/default.aspx?id=3113>
- Ministarstvo unutarnjih poslova. (n.d.). Preuzeto 13. 12 2013 iz Korupcija: <http://www.mup.hr/32.aspx>
- Mlikotić, S. (2010). Globalna financijska kriza - uzroci, tijek i posljedice. *Pravnik Vol. 44* .
- Moody's. (6 2009). *Moody's Rating Symbols & Defintions*. Preuzeto 16. 2 2014 iz Moody's.com: <https://www.moody's.com/sites/products/AboutMoody'sRatingsAttachments/MoodysRatingsSymbolsand%20Definitions.pdf>
- Pavković, A. V. (Lipanj 2011). Redefiniranje uloge agencija za kreditni rejting u suvremenom financijskom sustavu. *Ekonomika misao i praksa No.1* .
- Poslovni dnevnik/Hina. (9. 11 2013). *Kronologija odnosa Ine i Mola: 10 godina od strateškog partnerstva do razlaza*. Preuzeto 16. 12 2013 iz Poslovni dnevnik: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/kronologija-odnosa-ine-i-mola-10-godina-od-strateskog-partnerstva-do-razlaza-256356>
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- RBA. (Listopad 2012). Ključ je u produktivnosti. *RBAanalyze, Raiffeisen istraživanja, broj 47* .
- Schneider, F. (2013). *The Shadow Economy in Europe, 2013*. Preuzeto 20. 5 2014 iz A.T.Kerney.com: <http://www.atkearney.com/documents/10192/1743816/The+Shadow+Economy+in+Europe+2013.pdf/42062924-fac2-4c2c-ad8b-0c02e117e428>
- Scott, J. T. (2009). Handling historical comparisons cross-nationally. U *Political Corruption: A Handbook*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Sekulić, D., & Šporer, Ž. (2010). Gubimo li povjerenje u institucije? U J. Kregar, D. Sekulić, & Ž. Šporer, *Korupcija i povjerenje*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Standard & Poors. (2012). *Guide to Credit Rating Essentials: What are credit ratings and how do they work?* Preuzeto 16. 12 2013 iz Standard & Poors: http://img.en25.com/Web/StandardandPoors/SP_CreditRatingsGuide.pdf
- Šimac, N. (2000). *Protiv korupcije*. Zagreb - Split: Udruga za demokratsko društvo.
- Štulhofer, A. (Svibanj 2005.). Percepcija korupcije i erozija društvenog kapitala u Hrvatskoj 1995. – 2003. *Politička misao, Vol.41 No.3* .
- Štulhofer, A. (1999). Povratak u budućnost?: Proces privatizacije i hrvatska javnost 1996. - 1998. . U D. R. Čengić, *Privatizacija i javnost*. Zagreb: Institut društvenih znanosti I. Pilar.

Štulhofer, A., & Šonje, V. (1998). Ne takooopasne veze sociologije i ekonomike: skica socioekonomskog modela institucionalne promjene. U M. Meštrović, & A. Štulhofer, *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj* (str. 87-104). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.

Tarle, T. (2004). Korupcija u javnoj upravi. *Pravnik Vol. 38 No. 79*.

The World Bank. (2000). *Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate*. Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.

The World Bank. (2013). *Doing Business 2014 - Economy Profile: Croatia*. Preuzeto 14. 3 2014 iz Doingbusiness.org:

http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/croatia/~/_media/giawb/doing%20business/documents/profiles/country/HRV.pdf?ver=2

Tportal. (21. 3 2012). *Ikea odgodila dio projekta, ali Rugvica se otvara 2013.* . Preuzeto 14. 12 2013 iz Tportal.hr: <http://www.tportal.hr/biznis/gospodarstvo/183548/ikea-odgodila-dio-projekta-ali-rugvica-se-otvara-2013.html>

Transparency International. (n.d.). *CPI-Results 2013*. Preuzeto 14. 1 2014 iz CPI.Transparency.org: <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>

Transparency International. (2014). *Croatia Overview*. Preuzeto 3. 1 2014 iz Transparency.org: http://www.transparency.org/country#HRV_Overview

Transparency International. (n.d.). *How do we define corruption?* Preuzeto 20. 5 2014 iz Transparency.org: http://www.transparency.org/whoweare/organisation/faqs_on_corruption/2/#defineCorruption

United Nations Office on Drugs and Crime. (2013). *Izloženost poslovnog sektora korupciji i kriminalu u Hrvatskoj: utjecaj korupcije i drugih oblika kriminala na privatne tvrtke*. Zagreb: United Nations Office on Drugs and Crime.

Večernji list. (4. 6 2010). *"O struji je odlučivao vrh HDZ-a, a Polančec tada nije ni bio ministar"*. Dohvaćeno iz Večernji.hr: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/o-struji-je-odlucivao-vrh-hdz-a-a-polanec-tada-nije-ni-bio-ministar-151034>

Večernji list. (7.. 6. 2012.). *Ovo je e-mail zbog kojeg je Mirela Holy morala otići*. Preuzeto 13. 12 2013 iz Večernji.hr: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/ovo-je-e-mail-zbog-kojeg-je-mirela-holy-morala-otici-417721>

Večernji list. (17. 4 2012). *Sanader: Barišićev iskaz je bajka, tako nisam vodio ni HDZ ni Vladu*. Preuzeto 17. 1 2014 iz Večernji.hr: <http://www.vecernji.hr/sanader/sanader-barisicev-iskaz-je-bajka-tako-nisam-vodio-ni-hdz-ni-vladu-399111>

Veselica, V. V. (Rujan, Listopad 2000). Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI. stoljeća.
Ekonomski pregled, Vol. 51 , str. 829-866.

Vodopija, Š. (2006). *Stručni savjetnik za uspješno organiziranje i vođenje*. Rijeka: Naklada Žagar.

Žepić, M. (2000). *Lexicon Latino Croaticum*. Zagreb: Školska knjiga.

Sažetak

Sažetak: Ovaj rad pokušava povezati pojmove sistemske političke korupcije i poslovne klime. Križanjem podjele definicija poslovne klime Eathingtona, Todda i Swenssona sa teorijskim osnovama triju vrsta kapitala – ekonomskog, ljudskog i društvenog – objašnjen je mehanizam kojim sistemska politička korupcija (korupcija javnih službi) utječe na poslovnu klimu u svim oblicima objašnjavanja tog pojma. Posredstvom triju tipova kapitala objašnjeni su utjecaji korupcije na osnove za razvoj zdravog poslovanja, utjecaji na postojeće poduzetništvo, te utjecaji na ugled Hrvatske kao „business-friendly“ zemlje. Djelovanje ovog mehanizma je prikazano primjerima najvećih ukupnim posljedicama dugogodišnje sistemske korupcije javnih službi na hrvatsko društvo i gospodarstvo.

Ključne riječi: sistemska korupcija, poslovna klima, privatizacija, poslovno okruženje

Abstract: This paper attempts to connect the concept of “systemic political corruption” with the concept of “business climate”. By crossing the classification of definitions of business climate in theories of Eathington, Todd and Swensson with theoretical foundations of three types of capital – economical, human and social – this paper explains the mechanism by which systemic political corruption (corruption of public services) is influencing business climate in its every form of definition. Influences of corruption on foundations of healthy business growth, existing business and reputation of Croatia as a “business-friendly” country have been explained via mediation of three types of capital. Effects of this mechanism are shown through examples of some of the largest Croatian corruption affairs and existing research and data that analyze overall consequences of long term systemic corruption of public services on Croatian society and economy.

Key words: systemic corruption, business climate, privatisation, business environment